

Náuka o slohu

pro

gymnasia a školy realni.

Sestavil

Josef Smolik,

suppl. učitel na c. k. gymnasiu novoměstském.

V Praze.

Tisk a sklad Kateřiny Jeřábkové.

1858.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
HRADEC KRÁLOVÉ

Signatura U956

Inventár. č. 20 146P

P ř e d m l u v a.

Po dvě léta jsem přednášel v rozličných třídách řeč českou a vida, že knížky žádné příruční ni pro učitele ni pro žáka nestává, nucen jsem byl sám si jednotlivá pravidla z rozličných díl větších sestaviti, žákům je zdělití a dle nich pracovati. Avšak brzy jsem nahlédl, že žák, nemaje ničehož ukončeného v ruce a odkázán jsa na poznámky, jež pro krátkost vytknutého času vždy jen pouhé nástiny byly, požadavkům učitelovým nevyhověl a vědomost jeho o slohu kusá pouze byla. Aby se vadě této poněkud odpomohlo, uveřejňuju knížku tuto, v níž jsem, bedliv jsa toho, co Jungmann, Malý, Klima a t. d. o slohu byli napsali, dle zkušenosti své vše pro školu tak uspořádal, aby to žákovi přístupné

a pochopitelné bylo, vezma zvláštní ohled na příklady a hojná cvičení se pro žáka. Pokrok žákovstva v české řeči, jehož jsem, drže se navedení tohoto, docílil, jest mi nejzřejmější kritikou.

Psáno v Praze na den sv. Maří Majd. 1858.

Smolík.

Ú v o d.

Mezi všemi dary, jimiž tvůrce člověka nadal, zaujímá řeč nejpřednější místo, neboť jest vlastnictvím člověka, jímž se ode všech tvorů rozeznává. Nejen že schopni jsme její pomocí veškeré své uvědomění, co cítíme, myslíme a chceme, slovy jiným zpřízněným tvorům zdíleti: nýbrž my spatřujeme v ní obraz veškerého duševního života jednotlivce i celých národů, jejich duševní vývin, pokrok aneb zanedbání.

Nedůstatek slov k naznačení jistých předmětů aneb ponětí, nezprávnost ve spojení jednotlivých významů, nepříjemné dorážení slov na sluch, naznačuje nevědomost, nevzdělanost, surovost jednotlivce aneb národa; hojnost však slovná, určitost u pojmenování předmětů neb ponětí, náležité spojení a seřadění, libozvučnost a tudíž příjemné působení na sluch, důkazem jest všestranného vzdělání a vědomosti vůbec. Za toutéž příčinou pravil už Sokrates k jinochu, mezi žáky jeho se hlásivšimu: Mluv, ať tě vidím t. j. ať duševní tvou stránku seznám. —

Duch lidský honosí se trojí mocností a sice: rozumem, který poznává, citem, který cítí, a vůlí, která

chce; avšak každá mocnost má jiný účel, rozum vyhledává pravdu, cit si oblibuje krásu a vůle ji uskutečňuje. Z toho též vysvítá jakost řeči, a sice musí býti tato srozumitelná — dotýká-li se rozumu, shodná — působí-li na cit, a účinná — vztahuje-li se na vůli; pročež působí též každý z těchto druhů řeči rozličně na ducha lidského, an se snaží buď poučiti, aneb šlechtiti cit, aneb pohnouti k činu. Řeč, jež poučiti chce, hledí si pravdy a slove prostomluva (prosa), jež cit šlechtiti chce — krásy a slove básnictví, snaží-li se však pohnouti k činu, musí se obíratí dobrem a pak se nazývá řečnictví.

Nauka, jednající o srozumitelnosti, o shodnosti aneb o účinnosti řeči, týká se její formy; nauka však, zabývající se prostomluvou, básnictvím aneb řečnictvím, její látky čili jejího předmětu.

Způsob, dle kterého řeč svou pořádáme, nazýváme sloh, a onu nauku, učící nás pravidlům, dle kterých myšlenky své tak projevovati máme, abychom se jiným srozumitelnými stali a účele svého se neminuli — slovesnost.

A.

Všeobecná nauka o slohu.

Kdo jiným myšlenky své zděliti chce, musí býti především řeči, již mluví aneb píše, úplně mocen, za tou příčinou musí znáti:

a) mluvnici t. j. tvarosloví, slovosklad, známost slovníckou (lexicologie) a známost slova odvozovati.

b) slovesnost, o kteréž zde zjevrubně pojednáno budiž.

Každá řeč má své vlastnosti, jež dělíme na všeobecné a zvláštní, ony jsou při každém, tyto však jen při některém druhu slohu nevyhnutelné, pročež je později na svém místě uvedeme, prozatím jen o všeobecných vlastnostech promluvíme.

Všeobecné vlastnosti řeči.

Řeč, již mluvíme aneb píšeme, musí býti:

1.) přesná, 2.) zprávná, 3.) zřetelná, 4.) určitá, 5.) shodná, 6.) důrazná a 7.) blahozvučná.

1.) Přesnost docílíme v řeči užíváním slov takových, jejichž smysl každému v řeči té sběhlému a věc, kterouž znamenají znajícímu, povědom jest, n. p. kůň, zahrada, dům, pole a t. d. Pročež nesmíme užívatí slov takových, jichž se buď v jazyku, jímž mluvíme aneb píšeme, nezná, aneb jež jen části národu, jazykem tím mluvícímu, povědoma jsou. Ona nazýváme barbarismy, tyto purismy.

K barbarismům náležejí:

a) archaismy t. j. slova zastaralá, kterých se dávno před námi užívalo, nyní však nesrozumitelná jsou, n. p. škorně místo: boty, vrah místo: nepřítel, vterý místo: druhý a t. d.

b) neologismy, t. j. slova nová, kterých posud v jazyku užíváno nebylo a na místě nichž dobrá dávno užívaná slova stávají, n. p. boucharon místo: dělo, kus;

c) provincialismy čili slova krajinná, kterým jen v některých krajinách rozumějí, n. p. kabřinec místo: rohatina, nožíky místo: nůžky; banče místo: housce a t. d.

d) slova cizí, t. j. neprávem v řeč českou z jiné přenešená, ač důkladnými slovy českými totéž vyjádřiti možná, n. p. amant místo: milenc; retuňg místo: vysvobození; fedrovat místo: přispěti, dopomoci a t. d.

Dle jazyku, z kterého slova cizí v českou řeč přenešena jsou, nazýváme barbarismus ten buď latinismus, graecismus, germanismus a t. d.

Purismy jmenujeme slova, jichž se na místě známých třeba jiné řeči náležících, avšak ode dávna už přijatých, aneb všem vzdělaným národům sběhlých (termini technici), užívá, n. p. libozněna místo: forte-

piano, síla blesková čili mluno místo: elektřina,
mlná střelka místo: magnetická tyčka a t. d.

Tím se však nesmí mysliti, že bychom pro předměty
aneb ponětí nové též nových slov tvořiti nesměli, avšak
tato mušejí dříve od mužů na slovo vzatých určena a v řeči
ustálena býti a nesmějí od libosti leckterého ve věcech
těch nováčka záviseti.

2.) Zprávnost řeči docílíme tím, když uvedeme
slov takových, jež předmět aneb ponětí jakési náležitě
naznačují, aniž by smysl jimi naznačený nesrozumitel-
ným státi se mohl. Zvláště šetřiti musíme pravidel mlu-
vnice a pravopisu, jakož i všeobecného užívání, a sice též
pak, kdyby se i pravidlům rozumovým odporným býti
zdály, n. p. půjčka za odplátku, místo: oplátka za půjčku;
do kostela, do lesa, místo: do kostelu, do lesu; koně místo:
koni a t. d.

Zprávnost řeči jest dvojí: mluvnická a logická,
ona se vztahuje na patřičné uchylování a skloňování slov,
tato na sestavení jednotlivých sad a užívání přísloví i po-
řekadel.

Chyby, jichž se ve zprávnosti mluvnické a lo-
gické dopouštíme, nazýváme solicismy.

V mluvnické zprávnosti chybiti možná zvlášť:

a) nepřiměřeným užíváním náměstek jenž, jež a již,
n. p. lidé, jenž . . . místo: již; zahrada, jenž . . . místo:
jež a t. d.;

b) nepatřičným užíváním přechodku, n. p. člověk,
nemáje . . . místo: nemáje a t. d.;

c) kladením samohlásek dlouhých na místě krátkých,
n. p. nádeje, místo: naděje, sličný, místo: sličný a t. d.;

d) nepatřičným kladením předložky skrz a chyb-
ným užíváním předložky mimo a s, n. p. byl skrz
bratra bil, místo: pro bratra; mimo stromů . . .

místo stromy; ukázal s prstem, místo: prstem a t. d.;

e) neopatrným užíváním neurčitého způsobu na místě spojovacího, n. p. přišel jsem tě viděti, místo: abych tě viděl a t. d.;

f) užíváním sprostých výrazů, n. p. žere jej to, místo: rmoučí a t. d.

V zprávnosti logické chybiti možná:

a) uváděním nesrozumitelných sad, zvláště period;

b) mícháním barbarismů a purismů, jimiž smysl sady velmi trpí.

3.) Určitá a krátká řeč žádá takových slov, jimiž se předměty a ponětí podstatně naznačiti mohou; pročť užívati musíme slov takových, jimž se žádný smysl vedlejší podvrhnouti nemůže.

Při této všeobecné vlastnosti řeči nutno bráti zvláštní zřetel:

a) na slova, jež dle obsahu i rozsahu svého ponětí sobě docela rovna jsou, a tudíž se zastupovati mohou (synonymia), n. p. kostel, chrám, dům páně; mladík, jinoch; starec, starý muž, šedivec a t. d.;

b) na slova, jež dle významu k sobě sice podobna, avšak obsahem i rozsahem od sebe rozlična jsou a tudíž zastupovati se nemohou, n. p. litostivý, útrpný, milostivý, milosrdný; cesta, silnice, stezička, pěšinka; udatný, statečný, zmužilý, rekovný a t. d.

Slova taková zvláště rozeznávají nutno při překládání z cizí řeči do české, a zvláště užíváme-li k tomu slovníku, kde více významů totéž slovo v sobě zahrnuje a volení určitého slova ne vždy snadné bývá.

Této vlastnosti odporuje:

a) totožmluv (tautologia), když se totiž tentýž pojem bez potřeby, ač jinými slovy, opětuje, n. p. umřel

a nebylo ho více; mlč a nemukěj; už přišel a už jest zde a t. d;

b) nadplněk (pleonasmus), když se k pojmu klade příznak takový, který sám sebou se vyrozumívá, n. p. kulatá koule; bílý sníh; zlatý dukát a t. d;

c) rozvláčitost, když se nepotřebně pojmy některé opisují, n. p. jak do světnice přes práh vstoupil, shýbnul hlavu svou hluboko k zemi — místo: když do světnice vstoupil, uklonil se a t. d.

4.) Zřetelnost docíliti lze nejen slovy v řeči vůbec běžnými, nýbrž i varovati se nutno přílišné stručnosti, jakož i zbytečné nadutosti, ona činí neúplností svou řeč nesrozumitelnou, tato vadí uvedením zbytečných slov a vedlejších pojmů smyslu řeči.

5.) Shodnost řeči docílíme užíváním takových slov, jež se s předmětem vyznačujícím úplně srovnávají. Zato příčinou nesmíme:

a) uváděti slova, jež více pouhě znamenají, n. p. neocenitelné, může znamenati vše, co se oceniti nedá, nechť jest to skutečně ceny velké aneb bez ceny;

b) nepatříčně užívati náměstek: můj, tvůj, svůj a on, n. p. vzal si jeho klobouk místo: svůj;

c) užívati způsob činný místo trpného, kde by to smysl požadoval, n. p. slunce poskytuje nám teplo; tušení to mu nebe seslalo; sestry chytaly mouchy a t. d.;

d) klásti nepatříčně rozdělující znamínka, an důkladné jich užívání k snadnému pochopení velmi přispívá.

6.) Důraznost a důstojnost řeči žádá, abychom užívali slov takových, jaké jen v ústech vzdělanců běžné jsou a je dle významnosti v jistém pořádku po sobě kladli.

Zvláštní důraznosti docíliti možná:

a) když se nekladou slova v mluvnickém pořádku,

n. p. žádného nemá přítele; zřejmým toho důkazem; **velkého** účasten šlěslí a t. d., místo: nemá žádného přítele a t. d.;

b) když k naznačení předmětů neb ponětí vážných užíváme slov důstojných, aniž bychom však hledanými slovy a přílišným hromaděním zbytečných významů smyslu uškodili, aneb přepjatou titerností vážnou věc v směšnou uvedli;

c) když nekončíme svou řeč jednoslabičným slovem, čímž by se stala rozvláčenou, **n. p.** každý ví, že Bůh nejmilostivějším otcem veškerého tvorstva jest, místo: že jest Bůh a t. d.;

d) když se štítíme slov takových, jež jen v ústech obecné luzy běžné jsou, čímž se stane řeč oplzlou, a i takových, jež mají ještě vedlejší význam hrubý, **n. p.** hnát, místo: ruka aneb noha; drápy, místo: nehty; tlama, místo: huba, ústa a t. d.;

7.) **Blahozvukou** nazýváme řeč, když nejen jednotlivá v ní obsažená slova příjemně na sluch dorážejí, nýbrž když i celé sady souměrně složeny jsou, tak že celá řeč na člověka mile působí; ono nazýváme **blahozvuk** (euphonia), toto souměrnost řečnickou (numerus oratorius v. rhythmus).

Blahozvuk docíliti možná:

a) když se užívá slov takových, v nichž se samohlásky a souhlásky náležitě střídají, **n. p.** požehnutí, pochlebovati, sličný, milokrásný, a t. d.;

b) když se tatáž samohláska zhusta neopakuje; jak asi působí opak toho na sluch, pozorovati možná z př. naši známi nás na náměstí námátkou naši;

c) když se souhlásky nebromadí, an opak toho vyslovení obtížným činí, **n. p.** vrř prst skrz drn.

d) když se neuzívá slov z mnoha slabik složených,

n. p. osmadvacetidenní, dvanáctiramenný; přírodozpytecko-umělecký.

Souměrnost řečnickou docílili možná:

a) když nesestavujeme slova stejných východů, n. p. poznal jsem bratra tvého, muže to znamenitého, ducha velkého;

b) když neklademe jednoslabičná slova vedle sebe, n. p. vstal jsem a on hned šel pryč; měl jsem už dost, když mně to tvůj pán řekl.

Tuto vlastnost možná si nejlépe přisvojiti čtením výtečných spisů. — Klademe-li v řeči slabiky a slova dle libosti, nazýváme ji nevázanou čili prosou; pakli však slabiky a slova dle jistých pravidel spojujeme — vázanou aneb veršem; ona poučuje a snaží se pomáhnouti k činu, tato projevuje cit vůbec.

C v i č e n í.

a) Nechtě udají a pojmenují žáci barbarismy užívané a jim známé, se zvláštním zřetelem na slova krajinná a kde se jich užívá.

b) Nechtě udají žáci solicismy jim známé a sice α) které slyšeli a β) které v knihách našli (s pojmenováním té knihy aneb spisu).

c) Nechtě udají žáci některá synonymia.

d) Nechtě udají žáci některé poklesky proti určitosti a krátkosti řeči.

e) Nechtě udají žáci poklesky proti důraznosti a důstojnosti řeči.

f) Nechtě udají žáci slova rušící blahozvuk a sady rušící souměrnost řečnickou.

O b r a t y.

Mluva česká, jako každá jiná, chová v sobě velmi mnoho slov, kterýmž se dvojího významu odeprítí ne-

může, totiž významu přirozeného čili vlastního a neobyčejného čili obratního.

Vlastní význam slova nazýváme takový, jenž jakousi věc aneb jakési ponětí bezprostředně vyjadřuje; neobyčejný však, jenž naznačující předmět prostředně v jakémsi přenešení podává, n. p. osvětliti znamená nejprvé: světlem tmou zabnati a tak jakýsi předmět viditelným učiniti; v obratním však smyslu znamená osvětliti: tolik co pochopitelným, srozumitelným cosi někomu učiniti. Slova užívaná v tomto smyslu, v obecní mluvě neslychaná a výdatněji, zřejměji působící, nazýváme obraty. Tyto opět dělíme na obraty slovní (Redefiguren) a zástupky (Tropen), ony vzbuzují krásu a rozmanitost, tyto názornost.

O b r a t y s l o v n í.

K obratům slovním náleží :

1.) O t á z k a (interrogatio); tato se s výsledkem užívá, když pozornost čtenáře neb posluchače vzbuditi chceme, jeli známa, neklademe odpovědi, není-li však, tu rozluštění jí pozornost napíná, n. p. Víš, kdy oučty budeš klásti z činů svých? — Kdo vykoření dobré símě ze srdce nadějného mladíka, jež dlouholeté namáhání učitelovo v něj vstípilo? — Špatná společnost!

2.) O s l o v e n í (apostropha) se užívá, aby se čtenář neb posluchač na jisté pravdy, upomínky a tklivá okamžení upamatoval a tak účeli spisovatelovu nápomocen byl. Též nerozumné bytosti, osoby nepřítomné, mrtvé ba i neživotné předměty osloviti se mohou, pak-li tím na vůli neb na cit druhého působiti možná, n. p.:

Mnohé knihy, synu milý,
Zavedly už národy —

(Jablonský.)

Stůj noho! posvátná jsou místa kamkoli kráčíš.

(Kollár.)

Tebe poslední pohlede umírající matky mé nikdy nezapomenu a vše plniti hotov jsem, co jste vy sinavá ústa naposled šeptaly.

3) **Z v o l á n í** (exclamatio) jest mimovolný vliv překypujícího citu radosti neb žalosti, často je zastupují cistoslovce, n. p.: Jak krásná jsi drahá Čechie! — běda tobě! o hrůza!

Sem náleží též přání, prosba a zaklínání, n. p.:

Odpočivej tam v pokoji
Tělo slavného českého pána!

(Macháček.)

Maria panno při mě stůj,
U syna svého oroduj!

(Erben.)

Jak živ jest Bůh, jak život můj mi dráh,
Neujde zkáze mého bratra vrah.

(Drbohlav.)

4.) **O p a k o v á n í** (repetitio) má na důležitost některých slov upozorniti; jest trojí:

a) na počátku sady (anaphora), n. p.:

Plavci tiší, plavci zlatí,
Mnoho bych vám měl co lkáti.

(Nebeský.)

b) na konci sady (epiphora), n. p.:

Ach radost, ach radost
Hezká to květina,
Jen škoda přeškoda,
Že kořínků nemá.

Přijde vítr — rozfouká ji,
Přijde voda — odhoupá ji;
Ach škoda přeškoda
Že kořínků nemá!

(Čelakovský.)

c) na počátku i na konci (complexio), n. p.:

Vlast tobě život dala, jí obětuj jej zas,
 Vlast tobě lásku dala, jí vroucně miluj zas,
 Vlast tobě slávu dala, jí slávu získej zas,
 Vlast tobě jmění dala, jí nes je v oběť zas.

(Svatopl. Presl.)

5.) Postup (gradatio) záleží v tom, že po významných slovech následují významnější (de minore ad majus, climax), n. p.:

Chrámů dvěře se rozstoupí,
 Krvočervená hle záře
 Leje se na sochy tmavé,
 Sloupy, oblouky, oltáře.

(Vocel.)

aneb naopak (de majore ad minus, anticlimax), n. p.:

Dívka se hádala se sluncem.
 Skvělé slunce! pěknější jsem tebe,
 Nejen tebe, brž i tvého bratra
 Tvého bratra světlého měsíce
 I tvé sestry hvězdy večernice.

(Srbská píseň.)

6.) Neobyčejné následování slov (inversio), což zvláštní rozmanitost působí, n. p.:

Odbyt živou pravdy svatě mocí lupič.

(Chmela.)

7.) Vynechání (Ellipse) záleží v tom, že v překypujícím citu vedlejších ponětí pomíjíme; jest trojí:

a) Zarážka (interruptio), když sadu, již si však doplniti možná, nedokončíme, na př.:

Města jsou vzdálena co bílý v modru mrak,
 Přes ně v kraj daleký nesl se mrtvý zrak,
 V kraj, kde co dítě on — — o krásný — krásný věk!

(Mácha.)

b) Zamlčení (reticentia), když sadu nedokončíme, byse cosi nemilého zamlčelo, n. p.:

Už skonává — už se tají
 Toho srdce bujný tluk —
 Druzi slzy utírají,
 Kolem slyšen nářku hluk.

(Villani.)

c) Vynechání spojek (asyndeton), n. p. :

Hlel zde ční a králí nad Prahou
 V ěkem, v ýší, krásou, cenou svou,
 Stojí zde co skvostů vlasti sklad
 Šedostěnný boží Vyšehrad.

(Jablonský.)

8.) O p r a v a (correctio) záleží v tom, že se mluvícímu nezdá vyrčené slovo býti dosti rázným, pročez je důraznějším nahrazuje; obyčejně se užívá při tom výrazů: než co dím (pravím), aneb spíše, ba i, ano i. Oprava jest:

a) buď v s t u p o v a c í, když se ráznější slovo klade po méně rázném, n. p. :

Náruživce nešetří ve své vášni ani přítele, ani bratra, ano i ani sama sebe; aneb :

b) s e s t u p o v a c í, n. p. : Země nezná zásluhy toho muže ocenit, než co dím země, ani jeho rodiště — ba ani jediný občan.

9.) O p o m i n u t í (praeteritio) se užívá, když mluvící činí, jakoby o jistých věcech pomlčeti chtěl, je však přece, třeba krátce, uvádí, n. p. : Nechci ti připomínati, že jsi mně několikráte už poslušnost sliboval; nechci podotýkati, že jsi pro tentýž přestupek nejen kárán ano i trestán byl; pomlčím o tom, jak trpce mě vina tvá hněle; jen tolik ti povídám, že pod střechem domu otcovského poslední noc trávití budeš.

10.) P ř e d e j i t í (prolepsis) záleží v tom, že se naskytnuté pochybnosti vtipně rozluští, n. p. : Proč ten muž k potřebným tak dobrotivý, k nuzným tak štědrý,

sám na mizinu přišel? — pravě proto, že byl příliš dobrotivý a štědrý!

11.) Opačné mluvení (ironia) uvádí slova, jejichž opačnost si mluvící myslí; jest dvojí:

a) trpký vtíp (diasyrmus), n. p.:

„Řeč vaše jen leda řeč, nevidím v ní krásy nižádné,
„Tať brachu krásu na svou, lecko mu zřítí nedá.“
(Čelakovský.)

b) vysmívání se trpícímu (sarkasmus), n. p.:

Jsi-li ty messiáš, pomoz sám sobě!

12.) Přehánění (hyperbolis) záleží buď v nesmírném zvětšování aneb zmenšování jisté věci, n. p.:

Ticho kol, že by's moh' slyšet
Zlaté hvězdy v nebi chodit —
Slyšet měsíčka hedbávné
Lesky v jezeru se brodit!

aneb:

(Nebeský.)

Nestojí ani za mák! Nemám ani haléře! Na lžici vody by jej utopil.

13.) Porovnání klade dvě věci, jichž podobnost se okázati chce, vedle sebe; sem patří:

a) porovnání v užším smyslu (comparatio), n. p.: Literní umění jest obecným lidem místo stříbra, urozeným místo zlata, knížatům místo perel a drahého kamení.

(Průpovědky papeže Pia II.)

b) příklad (exemplum), n. p.: Žije jako Diogenes. Bohatý jako Croesus.

c) podobenství (simile), n. p.:

Pravda jest co cedry na Libanu,
Ti jenž na ni dují větrové
Jen víc šíří vonnou její mannu.

(Kollár.)

d) přídobnost (parallele) záleží v tom, že se dva předměty vedle sebe kladou, vlastnosti obou se uvádí a jeden s druhým porovnává, n. p.:

Nosorožec žije v těch samých zemích, kde i slon domovem jest, zvláště ve východní Indii; avšak tento obývá lesy a luka, kdežto onen miluje bahnité břehy řek a moře; tělo slona jest ovinuto silnou koží, kůže nosorožce jest ještě silnější; slon má dva ohromné zuby ke své obraně, nosorožec na nose roh, kterýmž proti nepříteli se brání;

e) protisada (antithese) jest vtipné sestavení jednotlivých slov aneb celých sad opačných vlastností, jež se však buď skutečně aneb zdánlivě v něčem shodují, n. p.: Mnohý pán jest bohatý chudák a mnohý žebrák jest chudý boháč; aneb:

Což jest pánům, ti ve voze

Sedí pěkně v suše —

Ale chudý, ten za nimi

V dešti, blátě kluše.

(Čelakovský.)

f) pře kv a pen í (paradoxon) uvádí na konci sady zcela opačný smysl toho, co byl posluchač aneb čtenář dle souvislosti očekával, n. p.: Seděli jsme ve světnici; venku se divoce víchr proháněl, v kotoučích se zvedal prach, mračno za mračnem se honilo po sinavém nebi; hrom strašně burácel, tu se křížem zablesklo — — a kocour u kamen zamhouřil oči.

14.) Závorka (paranthesis) vkládá v hlavní myšlenku obyčejně výraz překypujícího citu, n. p.: Nečiň toho — o kdybys věděl jak to hněte duši mou — nečiň toho více!

15.) Doložka (epiphonema) končí jakési vypravování vážnou přřpovědí, n. p.: Tak daleko se může dítě zapomenouti! — Z toho vidíte, kam až vede pýcha!

16.) Popis (descriptio) zaujímá v sobě vysvětlení některých slov sady, na kteréž se zvláštní pozornost obrátiti chce. (Tento rozeznávati sluší od popisu, jež známky předmětu nějakého uvádí tak, aby se od jiného lišil, o němž později promluvíme,) n. p.: Viz toho starce, nad jeho hlavou mnohá se bouře strhla, starosti mu vlasy seslíbrněly, a mnohá vráska tváře jeho začloňuje bývalou sličnost.

17.) Rozvedení (distributio), když jakési poněť v menší částky rozbíráme, n. p.:

Ty prostranstvem světů bezkonečný,
Živý v hnutí všehomíra v prostorách,
Proudotozem času věkověčný,
Bez podoby ve třech božství podobách;
Duchu všudejsoucí, všejediný,
Trůne beze místa, bez příčiny,
Jehož nepostihne žádný tvora duch,
Jenžto všecko sebou naplňuje,
Oživuje, tvoří, ochraňuje,
Nepojatý, bytosti, Ty sluješ — Bůh!

(Z Državína. Kamarýt.)

C v i č o n í.

a) Necht udají žáci jména následujících obrátů slovních: Kéž bys zdráv se vrátil zas! — Strany, které se soudí, podobny jsou ptákům, radnice ůihadlu, soud síti, právní přítel ůihari. (Pius II.) — Pomluva jest jedem napuštěná dýka zákeřníková z týla vedena po tvém srdci; vražda jest zaměstnáním jejím, nevinnost její loupeží a záhůba její hříčkou. — Metu, metu, nevymetu; nesu, nesu, novynesu. — Jak palčivě zem parno tůží (Marek). — Něžná fialinko, proč se v houští skrýváš? (Hanka) — Nemám, co by se za nehet vešlo. —

O vítej mi! znám jsi ty mi

Dávně slávy pomníku!

(Štule.)

„Táto, táto! síť naše

Utopence zlovily.“

(z Puškina. Čelakovský.)

Tu se teprv moře vlnami až k nebi kouřiti začne, tu nás sobě vlny jako míče podávají, tu se hlubiny otvírají a nás jednak shtiti pohrožují, jednak vzhůru zase vymítají. (Komenský.) — Tak ukončil se soud. (Storch.) — Ach ty štěstí moje štěstí, kde s tebou se polkati? — Bylo nepřátel co písku v moři. — Cos učinil Vuku Brankoviči! — cos učinil, u Boha to najdeš. (Zpěv ilyrský.) — He! hola! vzhopte se, druhové! (Kamarýt.) —

Všechny naše potoky i řeky

— Věčné buďte jemu za to děky! —

V moře jedno snahou svedl ohromnou. —

(Čelakovský.)

Zachvěly se lesy dálné,

Ozvaly se nářky valné:

„Pán náš zhynul! — zhynul! — zhynul!“ —

(Mácha.)

Co chlum svatý čníš tu hrdý dóm,

A tvá věž co cedrověký strom,

A ty zvony slavně zvučící

Obrovští jsou tvoji slavíci. — (Jablonský.)

Tu muži, ženy, dítky před trůnem klekají. —

(Vocel.)

Mnohý pláče v radosti, jiný se

v zármutku směje. —

A pak jak budeš při soudit moji,

Jestli — to jen rozvaž! — padneš v boji? (Chmelenský.)

Dvakrát mu selhalo, zlostí celý hoře natáhne po třetí kohoutek, založí, namíří, stiskne, — a zajíc utíkal dále! — Rozhazuje jmění jako marnotratný syn. — Krotký jako beránek. — Nechci se zmíniti o příkladné jeho minulosti; nechci líčiti jeho spanilomyslné tužby a snahy — jen o posledních promluvím zásluhách. — Ty jsi udatný zajíc. — Umírá-li neobyčejný slavný muž, obecenstvo cítí ztrátu jeho; následuje skvostný pohřeb, verše, památník, hrobový nápis a popis jeho života. — Takový vzal lupič koneč. — Každý jeho skutek, každé slovo, každý pohled činí jej milovným. — Svatým jsem ti zavázán slibem, bratře! — Pro vše, co ti drahého jest, neopouštěj nešťastného přítele! — Syn tvůj malých ti připravuje radosti — avšak nemluvme o tom. —

Jak ale mohl víchř ten dub, tak pevný, neustupný, nepodajný i s kořeny vyvrátit? — právě že tak pevný, nepodajný byl. — Uzřím tě opět domove můj, opět si budu hovětí ve stínu lípy dědičné — proč ne více na klíně tvém, zvěčnělý otče můj? —

b) Necht' vynajdou žáci sami z určených částí v čítance obsažených obraty a pojmenují je.

c) Necht' utvoří žáci sami příklady na uvedené druhy obratů.

Z á s t u p k y.

Projevuje-li se jakási myšlénka slovem v obecné mluvě neužívaným tak, že vlastní ponětí slova toho snadně uhodnouti lze, nazýváme to z á s t u p k o u (tropus). Tato musí býti p a t r n á t. j. posluchač aneb čtenář musí ihned uhodnouti vlastní její smysl; ona musí míti se slovem, jež zastupuje, jakousi z n á m k u s p o l e č n o u, musí býti v ý z n a m n ě j š í z a s t o u p e n ě h o s l o v a, p ř i m ě ř e n ě u m í s t ě n á a v á Ź n á.

Rozeznáváme zástupky trojho druhu:

1.) m e t a p h o r u (přirovnávání); tato podává jistou myšlénku v obraze, kterýž se slovem zastoupeným takovou společnou známku má, že se oba významy vedle sebe raditi dají, anižby v nutné souvislosti k sobě stály. Zástupka tato jest nejvíce užívána a stává:

a) buď v p ř í d a v n ě m j m e n u; n. p.: sladké jméno, zlatá žeň, čistá radost; aneb:

b) v h l a v n í m j m e n u, n. p.: pata hory, na p e r u t ě c h v ě t r u, propast hříchu; aneb:

c) v č a s o s l o v ě, n. p.: s s a j e v d u š i s l o v a ú t ě c h y z a h o ř e l l á s k o u k v ě d á m, o s v ě t l i l r o z u m.

Sem náleží též:

α) j i n o t a j (allegoria), liší se od metaphory tím, že neuvádí předmět, s nímž se jiný porovnává, nýbrž jej

podává v rozličných poměrech a potazích, n. p.: ještě se tímě velikána Krkonošského stříbrem skvělo; tímě Sněžky bylaby metaphora, poněvadž však na místě porovnávacího, určitého předmětu „Sněžka“ užíváme jakýsi obraz, jest to jinotaj.

β) Zo s ó b n ě n í (personificatio) záleží v tom, že se neživotným věcem všeliké vlastnosti a úkazy životných připisují, n. p.:

Tesklivě a se slzami
 Již se s námi loučí den,
 S nebe pak se k zemi snáší
 Anděl míru — vlídný sen. (Marek.)

Nuže spěte oči kalné,
 Luna s hvězdičkami bdí. (tentýž.)

2.) Me t o n y m i i nazýváme zástupku, pakli mezi významy sebe zastupujícími jakási souvislost zevnitřní panuje a sice:

a) mezi příčinou a účinkem, n. p.: z očí mu radost svítí, místo: raduje se; sil okem blesky, co černá bouře (Kamarýt), místo: rozlobil se; bývalý boháč chodí po žebrotě, místo: schudl;

b) mezi předcházejícím a následujícím, n. p.: koule mu srdce prohnala, místo: byl zastřelen; vzdýchl na posled, místo: umřel; na tatíčkovi roste trávníček, místo: dlouho už jest pochován;

c) mezi vlastností osoby aneb věci a mezi osobou neb věcí vlastnosti té jsoucí, n. p.: ochrance ctnosti, místo: ctnostných; mstitel nepravostí, místo: nepravých; podporuj chudobu, místo: chudé;

d) mezi znamením a co vyznamenává, n. p.: hůl a mošna byly mu dědictvím, místo: po otcově smrti žebral; podali mu žezlo a korunu, místo: učinili jej králem; hodil mu k nohám rukavici, místo: vyzval jej na souboj;

e) mezi látkou a formou, n. p.: chodí v hedbáví, místo: v hedbávných šatech; vypadl mu z ruky zhoubný ocel, místo: meč; jasná koule za horou vychází, místo: slunce;

f) mezi nástrojem a věcí jím způsobenou, n. p.: živí se jehlou, místo: jest krejčí; živí se perem, místo: psaním; pluhem se zabývá venkovan, místo: rolnictvím;

g) mezi časem a tím, co se v něm děje, n. p.: vstává s jitřenkou, místo: časně ráno, vlaštovice se opět navrátily, místo: jaro; když kohout ponejprv zakokřhal, místo: před slunce východem;

h) mezi místem a věcí v něm obsaženou, n. p.: choď pilně do školy a do kostela, místo: uč a modli se; šel do knihovny, místo: čísti; navštívuješ jízďárnu? místo: učíš se jezdit?

i) mezi majitelem a jměním jeho, n. p.: strýc vyhořel, místo: jeho dům; kupce oloupili, místo: jeho zboží; pták byl oškubán, místo: péří;

k) mezi původcem a výrobkem, n. p.: čtu Čelakovského, místo: jeho spisy; obdivujeme Raphaela, místo: jeho malby; Jablonský se mládeži líbí, místo: jeho básně.

Sem náleží též bájesloví (mythologia). Známo, že staří pohané připisovali každému bohu původ anebo ochranitelství nějaké věci; pakli na místě takové věci klademe domnělého jejího původce, nazýváme zástupku tu bájesloví; n. p.: Sotva pohledl na zem Phoebus Apollo, místo: slunce; zde králí Morana, místo: smrt; Živa nás štědre obdarila, místo: úroda jest hojná.

3) Synekdoche nazýváme zástupku, pakli významy sebe zastupující mají společnou známku souvislosti vnitřní. Tato může být:

a) mezi celkem a částí, n. p.: matku dnes pochovali, místo: tělo její; učená hlava, místo: člověk; nejsem hoden, by's vešel pod střechu mou, místo: do mého obydlí;

b) mezi počtem určitým a neurčitým, n. p.: tisíc hlásků rozléhá se v háji; než on doleze tam, tak se
přiloudajíc
stokrát dřív se vyspí svižný zajíc;
(Puchmajer.)

místo: mnohokrát; měsíc co pastýř věrný million hlídá hvězdiček, místo: velmi mnoho;

c) mezi počtem jednotným a množným, n. p.: hrdlička ráda cukruje, místo: hrdličky; slavík tluče lépe v houšti nežli v kleci, místo: slavíci; zlosyn trestu neujde, místo: zlosynové;

d) mezi rodem a druhem, n. p.: Žádný smrtelník budoucnost nevyzpytuje, místo: člověk; hlídá své dvacetníky, místo: peníze; moudrý nezakládá bohatství na zlatě, místo: na statcích pozemských;

e) mezi druhem a jednotníkem, n. p.: poslední Přemyslovec, místo: Václav III; orel často na kořist vylétá, místo: dravec; kůře darmo nehraje, místo: drůbež;

f) často se též velké klade místo malého aneb naopak, n. p.: staví betlem t. j. papírový; koupil jsem Čechy, místo: mapu království českého; okazuje Ameriku, místo: obrazy krajin amerických.

K zástupkám počítá se též vidění (visio), jež záleží v tom, že se nepřítomné předměty, osoby aneb nadsmyslné bytosti, zemřelé, andělé ba i Bůh sám přítomňují; n. p.:

Vytrhni nás z ruky osudovy
Fantasie rychle letící,
Čiň, ať užíme zdi Josefovy,
Co se Lábe pojí s Orlicí!
Hle! tam již se ve své slávě skvěje
Do nebes se pnoucí bílá věž;
Hle! již z luk a lesů vůně věje;
Kraji, tys vlast naše, ty to jseš!

(Puchmajer.)

K obrátům vůbec náležejí též hříčky slovní a sice:

1.) Souliteratečnost (alliteratio), když několik po sobě následujících slov stejnou souhláskou začíná, čímž se zvláštní pozornost na ponětí slovy těmi naznačené vzbuditi chce, n. p.:

Zbortělé harfy tón, ztrhané strány zvuk
Zašlého věku děj, umrlé hvězdy svit,
Zašlé bludice pouť, mrtvé milenky cit,
Zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt.
(Mácha).

2.) Souzvuk slovní (anominatio) záleží v užívání slov stejnozvukných téhož kořene, čímž se hlavní ponětí výsledně naznačuje, n. p.: hrůza byla hrůznejší; slavnost byla slavnější, hřmot hřmotnější.

3.) Podobozvuknost (onomatopöa), když se zvuky aneb hlas neživotných neb životných věcí nápodobují, n. p.:

Naše zvony pěkně znějí, když se jimi den vy-
zvání, bim! bam! bum! —

Ať se každý o svou kůži stará,
Čim, čim čim, čim čararara,
Čim čararara čim čim čim
Co mám dělat, to já vím.

(Rubeš).

C v i č e n í.

a) Necht pojmenují žáci následující zástupky a udají spolu která slova zastupují:

Zaletěli věterkové bláží. (Vocel.) — Kniha přírody. (Jablonský.) — Carský orel zápasil s půlměsícem. — Až i on k zemi hlavou dopadává. — Křepelíčka volá: pět peněz! — Hlučně se Diana po lesích ozývá. — Rozperutiv se křídloma doklepává. (Čelakovský.) — Otce vypálili. — Oplývá dukáty. — Oznamovatel dne kokrhá. — Přišly kruté mrazy. — Slepíčka kdák, vajíčko kráp. — Chodil světem. — Peruň nás straší. — Nepřítel se valí k městu. — V jeho očích

vyhaslo drahé světlo. (Kamenický.) — Dykou se obohatil. — Květ jinochů. — Otec mi koupil Enropu. — Řím vedl válku s Carthagem. — Živí se šidlem. — Zvony nás volají k službě boží. — Člověk tvrdého srdce neujme se nuzoty. — Milokrásná jestiť tvář dne ve svém panenství. (Jablonský.) — Věž se k nebi pne. — Milliony stromův v mrtvém lese sněhem krytých ční tam k nebes báni. (Vocel.) Z tisíc úst mu provolávali „sláva.“ — Váno rozveselí srdce. — Kdož by nechtěl býti Cesarem? — Utrativá lakomost mrhá statky. — Meče se v lesku slunce skvěly. — Obdržel její ruku. — Koupil jsem Homera. — Zdálo se, jako by zvony zvučněji zněly, a město pyšně jak by se pyšněji pyšnilo. — Rána padla a náhle se utišilo srdce jeho. — Vrapec štěbetá šviling švang šviling švang šviling švang terentete šau šau. — Poslední Hohenštauf. Zhotovil draka. — Ssaje ze květů ducha lidského. —

b) Necht udají žáci z čítanky několik příkladů na každé uvedené pravidlo o zástupkách.

c) Necht udají žáci samostatně několik příkladů na každé uvedené pravidlo o zástupkách. —

P e r i o d y.

Perioda (περί οδος) sestává z více jednoduchých sad, které vzájemně tak spojeny jsou, že teprv ukončením jich úplný smysl myšlenky v nich obsažené, vysvítá. V každé periodě rozeznáváme sadu hlavní, jež může býti buď jednoduchá, buď složená, a podle kteréž periodu jednoduchou neb složenou nazýváme, a sady vedlejší čili pobočné, jež k vysvětlení sady hlavní přispívají. V periodě se naleznati smí jediná jen hlavní myšlenka, kterouž hlavní sada vyjadřuje, a ve dvou částích podává, první tutu část nazýváme napověď (protasis) a druhou dopověď (apodosis). Každá jednoduchá sada může se snadně v periodu proměnit, pakli jednotlivá v ní obsažená slova, jinými je zevrubněji vyjadřujícími, náležitě vysvětlíme; n. p.:

Člověk nemá víru v Boha ztrácti — jest sada jednoduchá, v periodu proměněná, zněla by asi takto:

Člověk, když po dlouhém marném namáhání dosíci veškerými silami svými vytknutého si účele, hanebně ode všech opuštěn a snad i vysmán byl: nemá víru v Boha, jenž v neskončené dobrotě své mnohdy už zde, aby člověka odměnil, vše zlé náhle v dobré obracuje, ztrácti. —

Obojí, náповěď i dopověď obsahují výповědi samostatné, které jen spojkami, je vižícími aneb dělícími od sebe závislými se stávají. Dle toho rozpadávají se spojky ty na dva druhy, od nichž jmeno periody závisí; druhy ty však opět dělíme na více částí a tudíž i periody.

K vižícím periodám náležejí:

a) perioda sloučující v užším smyslu (conjunctiva), v níž náповěď a dopověď spojena jest spojkami: a, dílem — dílem, i — i, nejen — nýbrž i, — nejen — ale i, jakkoli, tak i.

b) Perioda, naznačující posloupnost času (consecutiva temporalis) se spojkami: ať, jak mile, jak jen, když, ledva.

c) Perioda pokračující (continuativa) se spojkami: konečně, přece, potom, pak, ostatně, posléze, posledně.

d) Perioda výmiňovací (conditionalis) se spojkami: jestli, jestliže, pakli, když — tedy, kdyby — tak, pokud, neli — tak.

e) Perioda vysvětlující (explánativa) se spojkami: neboť, jako, totiž, jelikož, čili.

f) Perioda určující spojuje příčinu s účinkem a jest trojí:

α) příčinná (causalis) se spojkami: aby, nebo, poněvadž — tudíž, poněvadž — proto;

β) v ý s l e d e ě n í (conclusiva) se spojky: proto, proč, tedy, tak;

γ) p o m ě r n á (proportionalis) se spojky: čím — tím, jelikož — tolikož.

K dělicím periodám náležejí:

a) perioda rozlučující (disjunctiva), v níž se mezi dvěma věcmi jedna toliko voliti může, náповeď jest dělena od dopovědi spojky: buď — buď, aneb — aneb, leda — leda, zdali — nebo, — li — nebo, — li — či, — li — li, zdaž — či, či — či.

b) Perioda vyloučující (exclusiva) se spojky: ani — ani.

c) Perioda, v níž se dopověď proti náповeďi staví (adversativa) se spojky: ale, alebrž, nýbrž, než, pak, přece, avšak, nicméně však.

d) Perioda vyjímající (exceptiva) se spojky: než, nežli, leda, leč, lečby, leč že.

e) Perioda obmezující (restrictiva) se spojky: jen, nejen, jenom ne, nežli, než aby.

f) Perioda porovnávací (comparativa) se spojky: tak — jak, jak — tak, jako — tak, jakožto — též i, tak — aby, jak by.

g) Perioda připouštivá (concessiva) se spojky: ač, ač — ale, ač — však, ačkoliv — přece, ale by i, arcize — ale, sice však, třeba — přece. — —

Perioda, v níž nevíže náповeď a dopověď spojka, nýbrž náměstka kdo — ten, co — to, nazývá se p o t a ž n á (relativa).

Každá dokonalá perioda musí míti:

a) shodnost logickou, kterou docíliti lze tím, když v periodě jediná jen hlavní myšlenka obsažena jest, z které všechny ostatní ji vysvětlující, odůvodňující, určující neb obmezující sady vedlejší vyplývají;

b) shodnost mluvnickou, když myšlenku hlavní dokonale od sad vedlejších rozeznati možná. Za tou příčinou musíme poboční sady d rozumu a smyslu celé periody náležitě po sobě klásti, nesmíme slov k celku nepatřících užívatí, ani shodnost smyslu nevhodnými výrazy rušiti aneb hlavní myšlenku mnoha totéž aneb něco podobného naznačujícími slovy rozvláčně vysvětlovati;

c) souměrnost, jež docíliti lze, když jednotlivá slova tak volena a kladena jsou, že při přednášení příjemný dojem na sluch působí, pročež se musí zvláštní zřetel bráti na to, aby vždy poboční sady dle významnosti a důležitosti po sobě následovaly, tak aby v periodě jakýsi takt snadně pozorovati možná byl; (což staří nazývali *rhythmus*). Souměrnosti přispívá též kladení slova důraznějšího, delšího na konec periody, lečby spisovatel aneb řečník opak toho prospěšným býti uznal.

Ačkoliv jest perioda ozdobou řeči a každého vážnějšího pojednání, přece by, ustavičně užívána jsouc, jako každá jednotvárnost ducha unavila, pročež zapotřebí, aby vždy mezi periody jednoduché sady kladeny byly, a tím rozmanitost řeči se docílila, což Římané nazývali: *per membra dicere*.

Cicero byl mistrem v tvoření period, pročež jsou řeči jeho v tomto předmětu nej příkladnější.

C v i ě e n í.

a) Necht udají žáci hlavní myšlenku, nápověď a dopověď, jakož i jméno následujících period:

Nedej bůh, aby zásady pouze fabrikanšské zlatu, co nejvyšší modle se kořící, všechněch člověčenstva sil se zmocnily: tehdaž by pokolení lidské, skoumání vyššímu jsouc odcizeno, odurváno kořenům historickým i náboženským — bez vědomostí dob bývalých, bez užívání života budoucího po koře zemské se potácelo, považujíc se plodem býti, náhodou uvr-

ženým na kouli tuto, by zde co nejpilněji a nejhbitěji číši blahostí pozemských vyprázduilo. (Vocel.)

Jakož ku prospěchu jazyka potřeben jest prospěch národního vzdělání: tak zase rychlý pokrok jazyka nápomocen jest rychlejšímu pokroku ve vzdělání. (Jungmann.)

Ačkoliv pak pomezi jihovýchodní země české svou vyvýšeností způsobuje rozhraní vod v Evropě: jest přece tak spleštělé, že přes ně co přes vysokou polořinu, všude téměř bez nsnáze a bez péče přecházeti lze. (Palacký.)

Příčina nevzdělaného jazyka bývá, buď že národ jazykem tím mluvící po všechnu dobu svého politického bytu neměl příležitosti a potřeby moci své duchovní svoboduěji rozvinouti: aneb že se jazyku jeho nedostávalo onoho postupu u vzdělání, jakovýž v každém vzdělaném jazyku nalozáme. (Jungmann.)

Poněvadž rostliny větší díl své živnosti ze země přijímají: protož jejich zdárnost na jakosti a řádné správě půdy závisí. (Kouble.)

Veselé srdce bývá vždy trochu bláznivé; neboť rádo štěbetá o své radosti a časem i o důležitějších věcech před cizími lidmi, kteří zřídka o blahost tu jeho dbají, tak jako o jeho utrpení.

Jako přírodní síly pomoci člověka potřebují, aby je dle pravidel moci duševní spojoval a jim silou rukou svých hnutí uděloval: tak i vlohy duševní každého, aby náležitě upraveny, vyvinuty a vedeny byly, zprávného a svědomitého pěstouna zapotřebí mají.

Chlapec, který, napomínání učitelových si nevšímá, ničemu prospěšnému se neučí, nemůže rodičům svým radost působiti: leda-by si pevně přede vzal, vše což promeškal nevinnou pilností opět nahraditi.

Vyslanci římsí ovšem poselství sobě poručené konati chtěli; ale Grachus jich slyšení nechtěl. (z Veleslavína.)

Sama sice země všech živných částek prosta jsouc, ni žádná rostlinám živnosti udělovati nemůže: nicméně k zniku a zdaření-se rostlin nevyhnutelně potřebna jest. (Kouble.)

Když bedlivé považování událostí okolních už tak prospěšné člověku bývá; když už ve třídě první na školách zkušenosti tolikému dobrému se naučiti možná: tím mocněji pokročí mravná vzdělanost jeho, když do tříd vyšších postupiv pozorné oko poznenáhla na celé národy obrátí. (Smetana.)

Carthaga. Stromy nám poskytují užitku, proč se mají pěstovati. Život náš jest pouť, na kteréž se máme k věčnému životu připravovati. Dlouho se César rozmýšlel, má-li Rubicon překročiti. Kdo ví co nedůstatek, umí si štěstí vážit. Bratr byl pílén, bude též odměněn. Urozenost a bohatství nejsou důkazy vzdělanosti. Stojíš-li vysoko, můžeš hlouběji padnouti. Bohatství nečiní vždy člověka spokojeným. Mnoholis vytrpěl, nemysli, že Bůh tě opustil. Kdo v Boha důvěru skládá, nezklame se. Příměluva jiných mnoho ti může prospěti, důvěra v Boha a v sama sebe více. Svým chováním se a svými společníky stal se ničemuíkem. Marné byly prosby matky a výčitky bratrů, on zůstal nezdárným synem a bratrem.

B.

O slohu prosaickém.

Účel slohu prosaického jest, aby si posluchač neb čtenář o všem, cožkoliv slyší aneb čte, tak jasné ponětí utvořiti mohl, jako ten, kdo mu to vypravuje; tudíž musí býti jasnost hlavní vlastností slohu prosaického. Kdo však srozumitelně a jasně jinému cosi oustně aneb písemně zdělití chce, musí:

a) býti lánky, již si byl vyvolil, úplně mocen, an by mnohých důležitých věcí opominouti mohl, čímž by se celek kusým stal. Horac o tom praví:

*Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam
Viribus, et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri *)*;

*) Vezměte látku, své, vy kdežkoli píšete, síle rovnou a dlouho převažujte, co nésti se brání Co pléce vaše mohou.

Čím tmavější mračno deštivé a čím jasnější slunce je osvěcující, čím stejněji mračno to na nebi rozloženo : tím jasnější a krásnější jest duha. (Smetana.)

Kdo alespoň jednou v živobytí nedýchal povětřím horským, kdo je neokusil za občerstvujícího rána; ten nikdy nepojme tu tajemnou blaženost.

b) Necht napíší žáci na každý druh jednu neb více period v čítance obsažených, a udají vždy hlavní myšlenku.

c) Necht dokončí žáci následující periody a pojmenují je :
Ode všech stromů v ráji směl Adam požívati : — ?

Ačkoliv pilnost každému zvlášt méně nadanému žákovi zapotřebí jest, ačkoliv pilností vytrvalou výdatnějších pokroků tento činiti může nežli soudruh nadaný ale nedbalý : — ?

Jako se zahradník marně snaží strážek delší čas zanedbaný, a proto nerovný, zpřímiti : — ?

Čím více se zbloudilý jinoch od cesty cnosti odchyluje, čím více pád a chybu svou v rozmařilých společnostech nechvalitebným způsobem zapomenuti se namáhá : — ?

Pozorujeme-li který-kolivěk kvítek, jak každý lupínek, každá tyčinka určené jin místo dokonale vyplňují : — ?

Všeobecná historie nevypravuje nám pouze zevnitřní události každého znamenitého státu : — ?

Poněvadž nám lesy nejen mnoho příjemného působí, nejen svým dřívím užitečné jsou, nýbrž i výpary svými mračna tvoří a deště přitahují : — ?

Nikdy nemáš zapomenuti v štěstí svém na chudého bližního svého, nikdy jej bez pomoci od sebe neposílati : — ?

Buď poslechněš napomínání svého otce, jenž ti byl vždy k dobrému radil a o tvé blaho se veždy staral : — ?

Sokratovi nevinně uvězněnému a k smrti odsouzenému mnohokrát radili přátelé jeho uprchnouti, jemu ochranu a pomoc příslibující : — ?

Lépe jest žebrákoví, který u dveří domu svého spolubratra o podporu prosí, v jehož však srdci mírný klid se uhostil : — ?

Arci že každému člověku svobodná vůle dána jest, a on k ničemu nucen býti nemůže : —

d) Necht utvoří žáci na následující sady periody :

Čeho v mládí člověk zanedbal, k stáří sotva nahradí. Poslušným dětem sešle Bůh požehnání. Regulus se navrátil do

b) sám dokonale mysliti, aby vše, cožkoliv jinému zdílí i rozumu i zkušenosti neodporovalo;

c) rozličné poněti náležitě rozdělovati, aby jiný cosi podobného pouze uvedenému nemínil;

d) řeči, již vypravuje, úplně býti mocen, a zvláštní ohled bráti na slova podobné poněti vyjadřující.

Avšak nejen na sama sebe, nýbrž i na posluchače aneb čtenáře musí spisovatel zřetel bráti, a sice:

a) na jeho vzdělání, jemuž musí vše, cožkoliv se mu podává, přiměřeným býti, neb jinak by se i nejnázornější provedení účele svého chytilo;

b) na jeho mluvu, aby každému slovu náležitě porozuměl, při čemž někdy i slov krajinných aneb jiných zvláštních jemu povědomých významů užívati aneb je vysvětliti třeba.

Z toho vysvítá, že jasnost dle poměrů se řídití musí, an by mnohdy cosi jinému velmi srozumitelné, tomuto nesrozumitelné bylo.

Opak jasnosti jest zate mňlost, která záleží buď v nenáležitém myšlení, buď v přílišné stručnosti, dle Horacova:

*Brevis esse laboro, obscurus fio; *)*

buď v nesmírné rozvláčnosti, jež dokonalý přehled zamezuje, dle Horacova:

*Sectantem levia nervi deficient, animique; **)*

aneb v nebrání ohledu na posluchače neb čtenáře — —

*) být hodlaje krátký jsem temný.

**) dychtím-li po uhlazenosti, uchází síla a duch.

Sloh prosaický dělí se :

- I. na historický,
- II. na pouččný a
- III. na listovní.

I. Sloh historický.

Patříme-li pozorně na jakousi věc, buď smyslům našim podlehající (hmotnou), aneb nadsmyslnou (nehmotnou) rozeznáváme při ní dvojí : formu a podstatu. Co do podstaty dělíme vědy na takové, jež se obírají světem fisickým (zeměpis a přírodopis) a na ty, jež úkazy světa morálního za předmět mají (dějepis, národopis, nástin jednotlivých společností, obcí, atd).

Ohledem na formu náležejí k slohu historickému :

- 1. popis ; 2. vypravování ; 3. líčení ; 4. povahopis ; 5. životopis ; 6. nápisy.

1. P o p i s.

Poněvadž svět zevnější předměty svými nejprve na poznávací moc naši působí a takto rozmanité ponětí v duši naší budí, zdá se nám býti nejpřiměřenějším myšlénky své nejprve o předmětech takových vyjádřiti, které smysly svými pojímali můžeme ; takové pojímání pomocí smyslu nazýváme názorem.

Každý předmět smysly pojímatelný chová v sobě aneb na sobě částky a známky, jež se buď na jeho podstatu aneb na jeho změny vztahují. Udání těchto známek a provedení jich k dosažení jistého účele nazýváme popisem. Účel popisu jest : jistý předmět aneb událost jakousi jinému tak znázorniti, aby ji, je-li mu povědoma ihned poznal, nezná-li ji však, o ní si náležité ponětí utvořiti mohl.

Popis může být dvojitý, buď bezprostřední (objectivní) aneb prostřední (subjectivní).

Bezprostřední popis sluje ten, v kterém předmět jakýsi líčíme tak, jak se smyslům představuje, bez dalšího potahu na sama sebe.

Prostřední popis sluje však takový, v němž z úkazů smyslům podlehajících o vlastnostech, poměrech a t. d. předmětu uvedeného soudíme.

První druh popisu může být opět dvojitý, buďto jest předmět jeho takový, že jednotlivé částky už v celek spojeny jsou a tudíž jich seřadovati netřeba, aneb že spojnost částí nikoliv ustanovena není a tudíž spisovateli ponecháno, je dle vůle své seřaditi. K prvním předmětům náleží každá jednotlivá věc, n. p. dům, kůň, strom a t. d. k druhým však veškerá příroda, jejížto rozličných částí popisové rozličné vědy působí.

Každý popis jest buď ponaučný aneb zábavný, onen působí na rozum, tento více na cit a obrazotvornost, onen poučuje a přesvědčuje, tento baví a působí obdivování neb pohnutí. Hlavní vlastnost každého popisu jest názorné představení předmětu, a je-li bezprostřední, nesmí nikde státi jakého-kolivěk potahu na popisovatele, čehož se zvláště docílí užíváním trpné formy v časoslově.

Mimo to má býti popis, aby se účele svého neminul :

a) věrný t. j. jednotlivé částky líčeného předmětu mají se udati tak, že by se se žádným i sobě podobnějším proměnití nemohl; tomu zvláště nápomáhá připodobňování k věcem známým ;

b) úplný t. j. všechny částky líčeného předmětu musejí v něm obsaženy býti ;

c) správný t. j. líčený předmět má se s jistého stanoviska popisovati, pročež zachovati sluší určitý pořádek

při udávání vlastností, částek, známek a t. d. Za tou příčinou mají se udati nejprvé hlavní známky, dle kterých se předmět popisovaný od jiného liší tak, že už z těchto posluchač aneb čtenář pozorovati může, co popisováno býti má; pak nechť se uvedou v jistém pořádku všechny jiné známky vedlejší; tyto mohou hned za hlavní jednotlivou známkou následovati, aneb se mohou hlavní známky vesměs uvesti a pak teprv vedlejší, řídící se v pořádku dle hlavních známek. Kdyby se tato vlastnost v popisu nezachovávala, tak aby se vedlejší známky nepatříčně mezi hlavní mísily aneb dokonce za hlavní uváděly, povstal by zmatek a tudíž nesrozumitelnost. Tak n. p. bylo by směšným, kdyby někdo stavení popisoval od střechy, aneb strom od květu a t. d. Co se začátku dotýče, tu se obyčejně u nejhlavnější známky předmětu popisovaného počne, n. p. chceme-li dům popisovati, u základů a t. d.; někdy však na tom nezáleží, kde začneme, n. p. u popisování nějaké krajiny jedno jest, od kterého konce počínáme, pak ale musíme v tomtéž směru pokračovati; začneme-li totiž od jihu, nesmíme hned sever uváděti a t. d.;

d) krátký t. j. aby se ničehož neuvádělo, co by k celku a k určitému vysvětlení předmětu nenáleželo, an by se jinak popis takový rozvláčný stal, a hlavní známky spíše zastiňoval než-li vysvětloval. Vlastnost tato se však pouze poměrně zachovávatí má, an mnohdy skutečně některé změny, předcházející předmět popisovaný uvesti nutno, poněvadž příčinami události líčené byly a tudíž vynechání jich věci samé by více škodilo než prospělo; n. p. popisujeme-li povodeň, tu musíme též příčiny její udati, z nichž by nutně a zcela přirozeně vysvítala, totiž že předcházely deště, mnoho sněhu že leželo, hráz se protrhla a t. d.

K bezprostřednímu popisu náleží:

a) zeměpis, buďsi přírodní, jenž za účel má popisování zemí a jejich plodin přirozených bez ohledu na člověka, buďsi občanský, obírající se zevnitřní stranou jednotlivých států, rozlehlostí, položením, městy a t. d., aneb statistika, zabývající se vnitřní stránkou států, totiž náboženstvím, vzděláním, průmyslem a t. d.;

b) místopis t. j. zevrubné popsání jednotlivých míst; a

c) částečně i cestopis, když se pouze popisováním jednotlivých krajín, zemí, států a t. d. obírá, pouště mimo sebe všeliké příhody na cestě, dobrodružství a j.

K prostřednímu popisu počítáme: hvězdosloví, nerostopis, rostlinopis a živočichopis, z nichž dva poslední v sobě zaujmají pitvu a choroboznání; popisujeme-li síly přírodní, nazýváme to silozpytem, jednáme-li o duši lidské, dušeslovím. Vědy tyto, nechť se zabývají věcmi, jež pojímáme pouze smysly, aneb i takovými, jež poznáváme rozumem, musejí ve svém předmětu tak seřaděny býti, aby jedno z druhého vyplývalo a celý obor vědy dle určitých pravidel rozčlánkován byl, což nazýváme soustavné uspořádání. — Stujtež zde za příklad některé popisy z přírody:

*Kůň. *)*

Kůň náleží k ssavcům jednopaznehtním, hlava jeho jest podlouhlá, nozdry prostranné, oči bystré, uši malé pohyblivé, táhlý jeho krk jest ozdoben hřívou, a štíhlé tělo dlouhým ocasem; nohy končejí kopyty, jež se pod-

*) Má-li se zvíře jakési popisovati, tu musíme udati jeho: a) druh (ssavec, pták, a t. d.); b) rod ku kterému dle zvláštních známek n. p. zubů, noh, hlavy a t. d. přináleží; c) tělo vůbec a jeho částky se zvláštnostmi, jimiž se od jiných téhož druhu aneb rodu liší; d) stravu

kovami okují a za obranu mu slouží. Má po šesti předních zubech, třenovních má též tolik neb sedm, kly mívá obyčejně jen hřebec, a někdy jen v hoření čelisti. Mezi klem a třenovními zuby jest mezera, do níž se vkládá udidlo, a pomocí tohoto může člověk koněm vládnouti. Kůň je průvodce člověka v pokoji i ve válce, vyznamenává se učenlivostí, dobrotou, poslušností, silou a slyší rád hudbu. Maso lidé jedí, kůže se velmi dobře v sedlářství potřebuje, žíně v rozličných řemeslech; z mléka si dělají tatarští národové nápoj, nazvaný kumiz. Kůň dosáhne vysokého stáří, kteréž se až do devátého roku dle předních zubů pozná. Do třetího roku zůstávají všechny přední zuby, v třetím roku vypadnou oba prostřední, ve čtvrtém druhé, a v pátém oba krajní. Nové přední zuby mají černou jamku na konci, jež se jmenuje jádro. Jádro zůstane na zubu tři léta, pak se ošoustá, pročez bude v sedmém roce jádro prostředních dvou zubů ošoustané, v osmém druhých dvou a v devátém krajních. Pozdější stáří se s jistotou určití nedá.

V divočilém stavu se nalezá v lesích amerických, asiatských a evropských. Kůň má mnoho odrůd, ze všech ale nejznamenitější je kůň arabský, ježže Arabové s největší pečlivostí vychovávají. On žije a spí s pánem svým v tom samém staně, ale je za to také velmi poslušný a horlivý, neboť uběhne za den, aniž co pije a nebo si odpočívá, 15 i 20 mil cesty. Mimo arabské koně jsou nejvýbornější berberští, turečtí a perští. Ruští koňové jsou malí, ale velmi vytrvalí, polští i uherští jsou

vlast aneb zdržování se, výchování a přibýtek; e) přirozený pud, vlastnosti, užitečnost neb škodlivost; f) upotřebení některých částek těla; g) zvláštnosti ohledem na člověka a potřeby jeho; h) známé odrůdy.

lehcí, čeští silní a vytrvalí. Angličtí koňové pocházejí od arabských, jsou velmi lehcí a hbití, avšak velmi drazí; frizský a holštýuský kůň jest nejsilnější a nejlepší do tahu; na italských ostrovech Korsice a Sardinii, též i na švédském ostrově Elandě žije koníček korsický, jenž asi tak veliký bývá jako malý osel, jest však rychlý a vytrvalý.

*Len. *)*

Patří v rostlinnictví k čeledi lnovitě a tvoří zvláštní druh (lineum austriacum.) Na prutu nitovitém, vidličnatém z výši 2—4' nalezá se ku konci léta pěkný modrý květ, kalíšky sestávají z lupenů tupých, zaokrouhlých, prášnický jsou bílé. Len se nejlépe daří v písčinách vlhkých a mastných, potřebuje však opatrování, nebť se pleje když vyráží, aby byl čistý, trhá se když dospěje a semeno z něho se drhá. Aby se ohebným stal, klade se na rosu aneb se ve vodě močí, pak se na slunci aneb ve vytopených pazdernách suší a mědlicemi (trlicemi) tře, kdežto částky dřevnaté se přelámají a vypadají, čemu pazdeří říkáme. Pak se len vochluje, kdežto vochlicemi hebký a vláčný len od hrubé a rozcuhané koudelce se odlučuje. Z vláken jeho přede se výborná příze lněná, z které mimo plátno rozličné věci se hotoví, zvláště v Čechách, na Moravě a ve Slovensku. Obyčejně se přádal len na kolovrátku aneb na vřeteně, nyní však vynalezen jest stroj, jímž nít bývá mnohem stejnější nežli dříve, však ne tak pevná,

*) Při popisování rostlin máme udati čeleď, pak patří-li k stromům, keřům a t. d., napotom její výšku, šířku a t. d., tvar listů anebo lupenů, aneb zvláštnost ovoce; čas kdy květe, půdu, vlast, opatrování, žeň, přípravu k další potřebě, užitečnost aneb škodlivost, jež se vztahuje na rostlinu i na semeno; konečně máme udati též jméno rostliny, pakli své původní, zpracována jsouc, ztrácí.

poněvadž délka vláken na stroji tom více nežli na vochli trpí. Semena lněného potřebujeme v nemocech zánětných na obkladky, anof vytahuje horkost a rozhání zatvrdliny. Ze semena dělá se též olej, zvlášť potřebný k přípravování barev olejových, černidla knihtiskařského a t. d.

*Železo. *)*

Železo dostává svou podobu umělým zpracováním, neboť se nenalezá u veliké hojnosti samorodé čili ryzé, vyjma v povětroněch, jež se ve vzduchu u velikých kusech tvoří aneb železo na Urálu v náplaveninách mezi zrny platinovými. Rozličné nerosty obsahují dostatečné množství železa a slují rudy (zvlášť magnetovec, krevel a hnědel); roztápením rud dobyté železo jmenujeme surovinu, která se opět roztápěti a v rozličné kadluby slévati ne však konti dá, a toto slité železo nazýváme litinou. Z této pak opětným roztápením a zpracováním obdrží se železo prutové, jež se více roztápěti nedá, ale kovali a svářeli se může pod kladivem, načež rozličnou podobu přijme, v drát se vytáhnouti a v plech rozváleti dá.

Železo od jiných částek odloučené, tudíž připravené jak je v upotřebení vidíme, jest barvy železohnědé, hlatí se v osmistěnech, má lesk kovový, váží půlosmkrátetolik co voda, jest bez chuti, lomu háčkovitého. Železo jest velmi pevné, tažné, houževné a řízné; nechá se studené i žižnivé ohýbati, též se může několik žižnivých kusů svařiti neb kladivem spojití. Leží-li nějaký čas na vzduchu, potáhne se hnědou zemitou látkou, jež rez nazýváme.

V Evropě jest Anglicko nejbohatší na železo, v moe-

*) Popisujeme-li nerosty, tu udati musíme: zevnější známky: podobu, barvu, lesk, lom, tažnost, váhu, chuť; pak známky vnitřní: částky z nichž sestává, dá-li se rozpustiti a kde?; konečně jeho domov a upotřebení.

nářství rakouském zvláště ve Štýrsku a v Korutanech, odkud jest nejlehčeji kujné a k řezacím nástrojům nejzpusobnější, pak v Čechách a na Moravě; též v Uhřích, v Sedmihradech a více méně skoro ve všech zemích korunních květe hutnictví. Jak potřebné a důležité železo pro člověka jest, samo se nám podává, pomyslíme-li kolik tisíc lidí si dobýváním a zpracováním železa svou vyživu zaopatruje. Patřme, co ze železa se vše připravuje, všeliké potřeby a nástroje, domácí i polní, řemeslnické i umělecké; všeho druhu stroje, zbraň, ozdoby, barvy, léky z něho se zhotovují. Bez železa nebylo by těchto potřebných nástrojů, bez nich nebylo by průmyslu, orby, a t. d.

C v i č e n í. *)

Nechť udají žáci dle těchto příkladů popisy jednotlivých zvířat: psa, kočky, holuba, slepice, kohouta, jelena, myšky, vrabce, slavíka, kozy, ovce, slona, vlka, orla, čápa, lišky, pavouka.

Nechť udají žáci popisy následujících rostlin: lípy, dubu, vrby, jabloně, bezu, růže, kaktusu, máku, pšenice, žita, jeztele, mrkve, kaštanu, čičišníku, brambor.

Nechť udají žáci popisy následujících nerostů: zlata, stříbra, mědě, kamenného uhlí, rtutě, jantáru, křemenu. —

Jak si máme však počínati, chceme-li nějakou krajinu, město, větší aneb menší stavení popisovati?

Popisujeme-li krajinu, nechť se to děje s určitého stanoviska, s něhož bychom jistý přehled získali; při tom pozorovati sluší polohu, rozsáhlost, meze buď přirozené aneb umělé, tvárnost půdy, její úrodnost a t. d.

Popisujeme-li město aneb místo jakési vůbec, tu po stručném udání kde leží, uvéstí máme nejprvé hlavní

*) Hlavní pomůcky k vypracování naleznou žáci v přírodopisech, uspořádání jednotlivých známek řídí se dle předšlých dole pod čarou udaných pravidel.

budovy: kostely, školy, radnici, nemocnici a t. d., pak náměstí a z něho vybíhající čelní ulice, tomu nechť následují zvláštnosti buď starobylé aneb novější, konečně nejbližší okolí a poněkud jen vnilní jeho zprávu ohledem na zevnějšek města ve dne i v noci.

Týká-li se popis jednotlivého většího neb menšího stavení, tu začítí musíme od základu, udati jaké zdi, dvře neb vrata, okna a střecha, t. j. popsati nejprvé jeho zevnějšek, pak teprv udati vše v tomtéž pořádku, v jakém to člověk vkročivší do něho vidí; popisujeme-li skutečné stavení, tu i jeho nejbližší okolí udati třeba a též (třeba jen stručně) jeho památnosti. N. p.

Poloha Jerusalema.

Jerusalem leží na dvou chlumech nestejně vysokých, které tvoří údol, táhnoucí se městem. Ze tří stran jest přístup k němu nosnadný, z jediné jen strany půlnoční možná k němu se přiblížiti, avšak i zde hájí jej z části velmi pevná ohrada. V městě samém nalezají se prameny a potoky způsobené deštěm, avšak kolem něho není žádného praménku, neboť se rozprostírá zde půda neúrodná. Půl druhé asi míle od města černá se hustý les, na východ možná spatřili Jordán a na západ písčovitý břeh středoziemského moře. Dále k půlnoci leží Bethel a Samaria, na poledne však věhlasný Betlem. (Dle Torquata Tassa.)

Staré město v Praze.

Staré město tvoří část Prahy, leží na pravém břehu Vltavy a spojeno jest s Malou stranou mostem Karlovým. Má na větším díle ouzké ulice, které se ve staroměstské náměstí sbíhají, z nichž jsou znamenitější: Karlova (jindy Jesuitská), Platnýřská, Dominikánská, Sírková, Železná,

Celetná a Dlouhá (třída). Mezi Karlovou a Platnýřskou stojí převeliký dům, bývalá kolej Jesuitská, nyní arcibiskupský seminář, školy bohoslovecké, staroměstské gymnasium, školy fakulty filosofické, cis. k. knihovnu, hvězdárnu a dva kostely, Svatoklimentský a Salvatorský, jakož i kapli gymnasiální zaujímaví. Před arcibiskupským seminářem stojí klášter křížovníků s červenou hvězdou s kostelem a před ním v malé prostoře socha Karla IV. otce vlasti. Na druhé straně strní stará vodárna s mlejny a o něco dále táhne se nábreží s ozdobnými budovami, mezi kterýmiž socha císaře Františka I. nad vyzdobenou studní vyniká. Ulicí Karlovou, v níž se nalézá dům Klamovský, se přijde na staroměstské náměstí, zdobené starou radnicí se staročeskými hodinami (orloj). U prostřed náměstí umístěna jest socha b. p. Marie, postavená na památku šťastné obrany proti Švédům r. 1648. Naproti ní vyčnívají dvě věže chrámu Tejnského velmi starožitného, v němž sv. Ludmila se sv. Václavem Bohu sloužili a sv. Jan z Nepomuku slovo Boží hlásával. Blíže něho stojí dům knížat Kinských a za ním chrám Svatojakubský. Na náměstí tomto drží se výroční trhy. Železnou ulicí se přijde ku Karlově koleji a k stavovskému divadlu, před nímž jest kostel sv. Havla s knihovnou; za ním trh ovocný, který vede k prašné bráně. Blíž kostela sv. Havla jest trh židovský (tandlmark), pak trh zelený, vaječný a uhelný. Mimo uvedené jsou ještě jiné stavby znamenité a sice v ulici Dominikánské klášter s kostelem a s konservatorium, naproti němu ústav politnický a dále stará mincovna. Okolo kláštera křížovníckého přijde se na pobřeží Vltavské, kterému „na Františku“ říkají, odtud ke klášteru s kostelem u milosrdných bratří, dále k sv. Duchu a k sv. Haštalu.

Kostel gymnasia Piaristického v Praze.

V kolovratské třídě stojí veliké jednoduché stavení o dvou poschodích, jest to gymnasium novoměstské a na rohu do panské ulice viděti jest veliký portál, spočívající na čtyřech ohromných sloupech, vedoucí do kostela; nad štítem se leskne veliký kříž a za ním se vypíná nad taškovou střechou vížka. Po třech stupních přijde se do kostela, jehož jednoduchá stavba, přísností vynikající, šesti okny osvětlena jest. Proti dvěma stojí zcela jednoduchý, jediný oltář, zdobený křížem a dvěma u něho klečícími anděly, před ním visí věčné světlo. Okrouhlá klenba nad oltářem opírá se o čtyry jonické sloupy, jež presbyterium, o dva stupínky vyšší, od ostatní prostory dělí. V pravo bliž oltáře jest kazatelnice, zcela jednoduše stavená; v levo asi u prostřed prostory vedou dvěře do kláštera a nad nimi se táhnou o dvou patrech galerie; stěny bílé nejsou zdobeny ani jediným obrazem. Naproti oltáři spočívá na dvou čtyřhranných sloupech, z nichž na každém upevněna jest mramorová klopenice, kručta s varhanami. Zem jest dlážděna pískovcem a z části pokryta dva a padesáti po obou stranách souběžně postavenými stolíci. —

C v i ě n í.

V popisování krajin necht se začátečníci cvičí na obrazech, krajiny představujících, poněvadž na nich jest přehled velmi snadný a zcela patrný, naž zvláštní pozornost obrácena býti má; pak necht popíší: světlici školní; světlici, v které bydlejí; školu; známý kostel; zevnějšek určitého většího stavení; částku stavení, n. p. sklep, půdu, kuchyň a t. d.; určitou vesnici; část města n. p. náměstí, předměstí, hřbitov a t. d.; okolí města aneb vesnice; zahradu z jara; zahradu v letě; zahradu na podzim; zahradu v zimě; polohu určitého místa aneb jeho částí; pohled na krajinu, město a t. d. s určitého stanoviska, n. p. s blízkého vrchu, s věže a t. d.

při čemž i vzdálenější předměty uvesti se mají, a sice může se pohled takový v rozličných dobách dnu a roka popsati; žeň; povodeň; požár; bouři.

Mají-li se předměty utvořené rukou lidskou, n. p. stroje, nástroje, nářadí a t. d. popisovati, aniž by právě při ruce byly a tudíž jednotlivé částky druhému ukázati se nemohly; tu zapotřebí, aby popisovatel nejen předmět takový úplně i v nejmenších částkách znal a je pojmenovati uměl, nýbrž tak jej bez výkresu druhému znázornil, že by si tento náležitý pojem o něm utvořiti mohl. Patrně, že takový popis tím nesnadnější, čím složenější předmět popisovaný jest; n. p.:

Kolovrat.)*

Obyčejný kolovrat jest práce soustružnickova, nejspodnější část, nazvaná stolička, jest prkénko vodorovně položené asi 10" dlouhé, 5" široké a víc než palec tlusté, spočívající na třech nohách kosých, mezi dvěma předními, kratšíma zadní, upevněna jest okolo dvou bodů volně se otáčející tlapka (podnížka), na zadním konci upevněna jest hůl asi stopů dlouhá na hořením konci širší s podlouhlým výřesem, jenž zavěšen jest na železnou kličku, patřící kose, na níž kolo se otáčí. Kolo, v průměru asi stopu obsahující, sestává z několika částek, jež šest aneb osm ramen se středem víže, skrz střed tento táhne se železný proutek (osa), který jest navlíknut na dvou sloupcích upevněných na stoličce po obou stranách kola tak, že část jeho v zadní sloupec se opírající v kličku nadzmiňenou se končí. Přední sloupec, kratší zadního, jest k tomuto slabou, vodorovně položenou příčkou upevněn. Něco výše jest na zadním sloupci zadělána

*) od: kolo se vrací.

vodorovná asi stopu dlouhá tyčka, na této asi dva palce od předního kraje stojí malý sloupec a asi na palec od zadního přímého sloupce druhý malý zpříměný. Mezi těmito malými zpříměnými sloupci nalezá se železné vřeteno t. j. silný drát upevněný v druhém malém sloupci, končící se před prvním sloupcem dutinou na způsob pišťali, s postranní dírkou. Tento drát se rozkládá za nadzmiňenou dutinou ve dvě žebry zoubkovaté, v ellipsu vybíhající; na něj se navlíkne cívka t. j. trubice po obou stranách kolečky opatřená, a na zadní jeho částku upevní se kolečko s rýhou, do níž se klade šňůra, vyplňující též rýhu nalezající se na povrchu kola. Na zadním největším sloupci jest přidělán v hořejší části šroub, jímž se celý postavec cívky buď zvyšuje buď snižuje, čímž se šňůra buď napíná aneb zvolňuje. Druhá část patřící ke kolovratu jest přeslice, to jest tyčka spočívající na stoličce o třech nohách, v špici vybíhající; na tuto se navlíkne buď kužel aneb vochlička, s lenem neb s krackami.

C v i ě e n í.

Dle uvedeného příkladu necht popíší žáci;

Mlýn na vodě, k čemu slouží? částky: na upevněném kulatém pískovci (spodku) zasazen jest jiný kulatý pískovec (běhoun), jenž se na spodku otáčeti může — nad ním koš, jak zřízený? — lub, nač? — obilí semleté padá otvorem — kde? — do pytlíku — a jím do moučnice — jak? — hrubší částky padají koncem pytlíku do kádě. — Běhoun se pohybuje pomocí kola, hnaného vodou — hřidel jeho sahá do přízemí mlýnice — jest opatřen palečником (hřebenáčem) — cevy, nač? — silné vřeteno železné, nač? — jakou příčinu má hřmot (klepání) ve mlýně? — V a r h a n y sestávají ze tří částí — jakých? — měchy jsou spojeny s pišťalami — jak? — nadme-li se měch — jakým způsobem? — vytiskuje hoření obtěžkaná plocha z něho vzduch — kam? — hraje-li se na klávesy, má vzduch volný průchod pišťalou — následek toho? — proč jsou pišťaly kratší a delší — nač jsou pod klávesami

pedály? — nač po stranách mutace? — kdy jsou u varhan dvojí klávesy? — Necht popíši žáci následující předměty:

Vůz, pluh, most, housle, harfu, basu, forte-piano, dalekohled, drobnohled, hromosvod, sklenník, vodárnu, pérořízek, archimedický šroub, visací hodiny, ruční harmoniku, mlýn větrný, stav tkalcovský.

Při podobných příkladech též se může bráti ohled na toho, kdo rozličné ty věci a jak je tvoří, což velmi prospěšno jest, an si žáci jednotlivých řemesel a výrobků více všimati musejí.

2. V y p r a v o v á n í.

Udáváme-li události, jak se byly sběhly s jednotlivými, k nim patřícími okolnostmi — nazýváme to vypravováním aneb povídkou; ona má tudíž za předmět jakousi událost čili proměny v postupu času sběhlé. V povídce možná vypravovali věc buď skutečně se událou aneb smyšlenou, pročez rozeznáváme:

- a) povídku dějepisnou čili historickou a
- b) povídku smyšlenou.

Vypravování události historické musí býti jiné, než povídky smyšlené, neboť se ona zakládá na pramenech historických, tato pouze na obraznosti vypravovatele; ona žádá historickou věrnost a přísné udání doby, v níž se stala, tato pouze pravdě podobnost t. j. shodnost s rozumem a se zkušeností; u oné musí býti líčení osob pravdivé a se známými, na slovo vzatými spisovateli souhlasící, v této však nesmí pouze povaha uvedených osob skutečnosti odpírati. Velmi dobře praví o tom Horac:

Ficta voluptatis causa sint proxima veris,

Ne, quodcunque volet, poscat sibi fabula credi.

*Neu pransae Lamiae vivum puerum extrahat alvo. *)*

*) Cos pro radost smyslil, nejbližší necht je to pravdě;
Však aby věřeno vše bylo smyšlenka nežádá.
Nasyčené Lamie z těla chlapce nevyňmi živého.

Povídka jest buď jednoduchá, pakli se událost jistá z krátká vypravuje, an se v krátkém čase jednoduše byla sběhla; aneb složená, když se více osob týká a delšího času u vývinu a ukončení zapotřebí měla. V této musíme bráti ohled:

a) na jednající osoby t. j. na jejich pohlaví, stav, rod, vlast, náboženství, vládní zřízení, duševní a tělesní vývin a poměry v nichž žily. Tyto opět dělíme na ony, jež jakémusi účeli nápomocny jsou a veškeré síly své a prostředky k dosažení jeho spojují; a na takové, jež se všemožně snaží, aby ony účele toho nedosáhly a tudíž jim protivné záměry se uskutečniti namáhají.

V obou sobě protivných stranách, rozeznávati musíme:

α) osoby hlavní t. j. které nejprve jakéhosi účele dosíci si předsevzaly, potřebné přípravy k tomu byly učinily, překážky svému účeli odporne dostatečně uvážily, a síly své se svými přívrženci spojivše, k cíli pracovati započaly;

β) osoby vedlejší, které totiž síly své a prostředky s hlavními osobami spojují, určené jim úlohy si osvojují a zámysly jejich všemožně podporují. — U hlavních i vedlejších osob nutno bráti zřetel na jejich povahu t. j. zvláštní způsob jednotlivce cítiti, mysliti a chtíti;

b) na účel, jehož dosíci usilují, a na příčinu, proč jej uskutečniti se snaží; tato musí býti dostatečna a účeli jakož i prostředkům upotřebeným přiměřena;

c) na prostředky, jimiž obě strany proti sobě účinkují, a tyto musíme opět děliti na duševní a tělesní (hmotné), které s účelem i s překážkami skutečnými aneb možnými porovnávati nutno;

d) na způsob, jakým se účele dosíci usiluje, jakým se prostředků upotřebuje, jestli: pozorně, důrazně, odvážlivě

aneb nepozorně, rozvláčně, bojácně; tajně neb veřejně; právě neb bezprávě a t. d.

e) na místo a čas, na a v kterémž událost vypravovaná se sběhla; bylo-li místo aneb čas zamýšlenému uskutečnění příhodným aneb odporným, an dle toho důkladně usilování, prostředky a způsob jednajících osob posouditi možná. — Když se byly uvedené věci dobře uvážily, musejí se náležitě uspořádati; a sice musíme rozeznávat:

a) její počátek t. j. onu dobu, v které jednající osoby jakousi proměnu určité věci uskutečniti se odhodlaly a k tomu se připravují;

b) její střed t. j. onu dobu, v které jednající osoby veškeré své síly byly napnuly a jistý obrat (dis-crimen) nevyhnutně očekávají;

c) její ukončení t. j. když jednající osoby výsledku určitého byly dosáhly.

Vypravuje-li se jakási událost, aby jiného poučila, nesmí se ničehož vynechati ani přidati, co by hlavní věci na ujmu bylo, aniž se smějí věci uváděti, které by jinde na svém místě, zde však účeli nepřiměřené byly; o ta-vých praví Horac: *nunc non erat his locus.* *)

Má-li vypravování bavit, tu i slova přiměřená voliti dlužno, která by v posluchači aneb v čtenáři buď radost neb smutek zbudila a na okolnosti následující připravila. Vlastnosti vypravování ohledem slohu jsou tytéž jako při popisu.

Konečně promluvíme ještě stručně o tom, jak se vypravovati má, odvolávaje se však nejprvé na Horacovo:

*Cui lecta potenter erit res
Nec facunda deseret hunc nec lucidus ordo.* **)

*) zde k tomu místa není.

**) Kdo předmět s něžto je, najde, nikdy ho výmluvnost, ni světlý řád neopustí.

Vypravujeme-li totiž cosi, aniž bychom jiný účel měli, než aby se to druhý dověděl: tu užívejmež jednoduchých, obyčejných slov, an by každé horování a nevhodné líčení věci samé škodilo.

Vypravujeme-li však něco zevrubněji za tou příčinou, abychom posluchače aneb čtenáře k určitému záměru, citu a t. d. pobnuli: tu i slova buďtež bedlivěji, rázněji volena a uměleji seřaděna, nechť se spojuje v jednotlivých sadách co k sobě v celku náleží a důrazně vyniká vše, nač zvláštní pozornost obrátiti hodláme. Za tou příčinou užívejmež v časoslovně času přítomného, uvádějmež často příklady a porovnávejme některé okolnosti se skutečným životem, jednotlivé výjevy kreslemež živými barvami a jednající osoby nechávejmež mluvit, čímž zvláště vypravování mnoho získá. —

Příklad poučného vypravování byl by následující:

Regulus.

Jak slíbenou věru a přísahu danou i nepříteli plniti náleží, výborný toho příklad nám dává Říman, Markus Atilius Regulus, kterýž, po druhé jsa konsulem, od Karthaginenských, jež Xantippus Lacedemonský pod nejvyšší správou Hamilkara, otce Hannibalova, vedl, v Africe úkladně jat jest. Ten Regulus byl vyslán od Karthaginenských do Říma k radě, aby tam o propuštění a směnu některých vzácných Karthaginenských vězňův za Římské jednal; a měl tu přípověď, zjedná-li to, že z vězení propuštěn bude, pakli nezjedná, přísahou jej zavázali, aby se zase do města Karthago navrátil a u vězení postavil. On pak přišed do Říma poznal, co by pro něho prospěšné bylo; však omylnou pravil býti tu prospěšnost, kteráž v tom záležela, že v vlasti své zůstati, doma s manželkou svou a dítkami svými živ býti, porážku, kterouž v boji byl

trpěl, společné proměně válečného štěstí připisovati a předce hodnost konsulského důstojenství podržeti mohl. A kdož by řekl, žeby to pro něho prospěšné býti nemělo? Což tedy učinil? Vstoupiv do rady pověděl to, co mu bylo poručeno, i zdráhal se zdání své dáti, pravě, ze pokud v přísaze nepřátelské jest, radou není. A mimo to ještě on sám nejprvé k tomu radil, (ó zpozdlý člověk! kdosi řekne, an svému vlastnímu užitku na odpor jedná!) aby Římané žádné směny o vězně nečinili, že vrátiti je prospěšné není, jelikož vězni jsou mladí a dobří vůdcové, on pak už sešlý věkem a starý člověk. A že to zdání jeho u všech v radě místo mělo, vězni jsou zadržáni byli, a on se zase do města Karthago navrátil; nezadrželať ho ani láska k vlasti, an k svým, ač dobře o tom věděl, že k úhlavním nepřátelům se vrací, jižto ukrutnými a vynyšlenými mukami jej trápití budou. Nicméně měl za to, že přísaha daná zachovati se musí. Pročež i tehdáž, když mu víčka u očí odřezali, aby ani očí zavřítí, ani spátí nemohl, ale ustavičným bděním se trápil, až i zahynul, jeho stav byl lepší, než aby jsa stár a k tomu vězeň i křivopřísežník v důstojenství konsulském doma byl zůstal.

(A. z Veleslavína.)

Příklad zábavného vypravování byla by následující skutečná událost:

Ponocný na onom světě.

Není tomu dlouho, co v jistém městě u Šumavy žil starý, zasloužilý muž jmenem Václav. Zásluhy této dovedl sobě v mladších letech získati svým pilným hlídáním města — byl totiž ponocným. V mládí mu bývala služba jeho svatou povinností, a poněvadž tak rád a tak bedlivě hodiny oznamoval, dáno mu žertem jmeno: „Hodinka.“ V stáří býval někdy velmi dětinský, jak se obyčejně

stává. Dle zvyku sedával vždy před hlídáním v krčmě; když ale jedenkrátě zimního času náramně mrzlo a sněh poprašoval, zašel milý Hodinka ještě jednou, jak říkával, do krčmy se posilniti a zahřáti. Pokud zde sedával, bývalo veselo, neb on sám rád co mohl šelmovského vyváděl, a ostatně nikomu žert nepokazil. Poněvadž ale dnes více, než obyčejně se zahřál a posilnil, odebral se místo hlásání do poštovního vozu před domem stojícího, a zaobaliv se do pláště, usnul. O jedenácté měla jeti pošta dále. Kočí, který vždycky vůz prohlížel, našel jej spícího; i jal se tázati: „Kdo zde spí?“ Ubohý Hodinka v hlubokém spaní ani neodpověděl. Poznav ho kočí, zapřáhl a odejel s ním. Za dvě hodiny ujel kočí svou štačí; i otevřel zvolna vůz, vida ale, že ponocný posud pevně spí, pravil z ticha: „Ještě hodinku si pospi, chytrý Hodinko;“ pak jel opět nazpátek a novinu tu roznášel po městě. Václav konečně procitnul, vylezl z vozu, protřel si oči a připravoval se k hlásání. Domnívaje se, že asi hodinu pospal, počal v cizím místě okolo třetí hodiny jedenáctou vyvolávat. V tom ale zaslechl hlas domácího ponocného. I zamrzl se Václav nad opovázlivostí takovou, neboť v skutku se domníval, že jest doma a že někdo posměch z něho si tropí, i spěchal k němu s holí naměřenou. Přišedše ponocní k sobě, počali jeden druhého kárati, jeden druhého chtěl zatýkati, neboť každý chtěl mít právo, až pak Václav poručil ticho, aby se dorozuměli, a takto z ostra počal:

„Odkud přicházíš, kdo jsi?“

Na to druhý ponocný Matouš:

„Ty se nemáš co tázati, pověz ty, kdo jsi?“

To Václava zamrzelo a tudíž rozhorleně zvolal:

„Ponocný má právo k lidem nepořádným, kteří se po nocích toulají!“

„Nad takovým člověkem, jako ty — ano,“ řekl Matouš, a dále ale již také v zlosti :

„Z jakých příčin se zde jmenuješ ponocným, od kterého času, pověz?“

Václav, nyní již v největší rozborlenosti promluvil : „Neznáš starého Václava, zasloužilého ponocného, neznáš toho, jemuž za čtyřicetileté ponocování dáno neodbytné jméno Hodinka?“

„I pozdrav tě Bůh, Hodinko, kdes se tu vzal? I toť jest mi velmi podivno,“ odvece Matouš radostně.

Václav zůstal jako omráčen, nevěda, co se s ním děje: „Co to? — kde jsem? — to není domov — jsem snad již na onom světě?“

V tom ale Matouš jej uchopil za ruku, řka: „Ještě mne neznáš, mne Matouše? ani naše město, ani mé obydlí, v němžto jsi mnohokrát přenocoval?“

Nyní teprv poznal Václav, kde jest, a upamatoval se, jak se tam dostal. I vypravoval celou tu událost soudruhovi svému, u něhožto přenocovati musil. Dne druhého ubíral se domů, kde se mu sousedé notně vysmáli, ale slitovavše se nad stářím jeho, ponocenství jej sprostili, aby na stará léta si odpočinul, slušnou výživou jej zaopatřivše. (Ze zlatých klasů.)

C v i ě e n í.

Nechť rozeberou žáci dle uvedených pravidel učitelem určené povídky složené (od Tomsy, Pravdy, Pačírky a t. d.) a udají : a) jednající osoby (hlavní i vedlejší), b) účel, kterého dosíci se snaží, c) prostředky, jimiž se to děje, d) způsob, jakýmž se to děje, e) místo a čas, kde a kdy se událost stala; nepotom ať udají stručně její počátek, střed a ukončení.

Nechť rozvedou žáci následující nástiny :

Učelivý pes. Lékárník našel chromého psa — vyhojil ho — a po delším čase propustil — dlouho se pes neukázal — jednou večer škrábal na dvůře lékárny — lékárník otevřel

a spatřil, že vyhojený pes přivedl sebou jiného chromého — i toho vyléčil.

P r o d a n ý l o s. Jindřich — bohatý kupec — nedbalý — lehkomyslný — hráč — mnoho let měl u sebe památku po matce — los — posleze opilec — los prodal bývalému svému mládenci Karlovi — pitnému — přičinlivému — los vyhrál značnou sumu — Karel se stal pánem — Jindřich žil od jeho dobročinnosti.

B o h a t s t v í a m o u d r o s t. Vedle nádherného domu stojí malý domek — velkokupec — učitel — velkokupec hrdý — spanuštělý — učitel skromný — vznikne oheň a stráví dům velkokupcův i učitelův — rodina velkokupcova nádhře zvyklá těžce se jí odříká — učitelova vždy skromná — spokojí se — velkokupec schudl — učitel zůstal tím co byl.

Má-li žák povídku známou buď z dějepisu všeobecného aneb biblického, aneb ve škole přečtenou, opět vypravovati, nechť si náležitě rozebere hlavní děj, zvláštní zřetel obrátě na hlavní osoby, místo a čas jakož i na hlavní přechody, a tudíž bedlivě sleduje počátek, střed a ukončení její. Kdyby měl žák n. p. známou povídku: „*Kain a Abel*“ opět vypravovati, musí ji na hlavní částky nejprvé rozebrati, totiž: Kain a Abel byli synové Adama a Evy — starší Kain zabýval se orbou, Abel pastýřstvím — oba přinesli Bohu oběti — Kainova se Bohu nelíbila, Abelova mu byla milá — rozhněval se Kain a zabil Abela — Bůh Kaina kletbou obtížil. — Takové narážky musí žák napotom sestaviti a náležitě vysvětliti, z čehož povstane povídka.

C v i ě e n í.

Nechť vypravují žáci podobným způsobem známé následující povídky: *)

Potopa světa. Abraham a Isak. Josef a jeho bratři. Vydobytí a pád Jericha. Život Samsonův. Král Saul. David

*) Začátečníci mohou též narážky udati, dle kterých celek sestavili.

zabil Goliáše. Smrt Absolonova. Starý a mladý Tobiáš. Tři mládenci v peci ohnivé. Smrt sedmi bratrů makkabejských. Sv. Jan Křtitel. — Rudolf Habsburský. Jan Lucemburský. Smrt Přemysla Otakara II. Karel IV., otec vlasti (některé doby z jeho života). Radecký v Piemontu. Bitva u Lipska. —

Má-li žák jakousi básně v prostomluvě podati, nechť vynechá všeliké rýmy, nechť užívá na místě obrátů a zástupek slova obyčejná, a vypustí všeliké vyšperkování, konečně nechť nebere ohledu na uspořádání básnikovo, nýbrž počne vypravovati tam, kde přirozený jest počátek; n. p.

Návrat z Palaestiny.

Rytíř se vrátil z Palaestiny
V chodeckém plášti chud a stár; —
V Jordánu zmyl své hříšné viny
A smířil srdce svého svár.

Klepá na bránu hradu svého,
Tluče, volá: „Kde choť je má?“
Ach marné jest volání jeho,
Cizince nikdo tam nezná.

„Vy dolů jděte, kde pro chudé
Kaplička je vystavena,
Volejte tam a hojná bude
Almužna vám udělena.“

Rytíř slzí a pak ve zlosti
Proklíná sluhy, klné svět;
Posléz v zoufalivé žalosti
Vrací se z hradu svého zpět.

A hle, kaplička dole klyne,
S okrouhlé vížky zvonek zní;
Odevšad důvěrně se vine
Choré chudinstvo k svatyni.

A z kaple vyjde anděl vlídný
Bledá paní se objeví;
Zplesá nad dárkem žebrák bídný,
Jenž nouzi jeho uleví.

S povděčnou tváří, a ne v záští,
 Žebráci se rozcházejí,
 Jenom jeden ještě v šerém plášti
 Mešká a dlí u veřejí.

Skloní se almužnice k němu :

„Zdaž nedostal jsi dárek svůj?“
 „Ach,“ vece poutník, „mně nuznému,
 Paní milostná, víc daruj.“

A řka to, plášť shodí a klekne,

Žebrák se v pána promění,

Ó jak se sirá choť ulekne,

Jak barví líce v zardění!

Milost po dlouhém rozloučení

Dvě věrných srdcí spojuje;

A z hradu trub a bubnův znění

Rytířův návrat zvěstuje.

(Od Jos. K. Chmelenského.)

V řeči nevázané by to znělo :

Jistý rytíř se vrátil z Palaestiny, kam byl pro odpuštění hříchů putoval, chud a stár do své vlasti; avšak přijda k svému hradu, marně se ptá po choť své, neboť jej hradní neznal, a myslé že patří k chudině, poslal jej do blízké kaple, kde každodenně žebráci obdarování byli. S pláčem a ve zlosti, že jej v otčině znáti nechtějí, odebral se k ukázané mu kapli, před níž jistá paní shromážděným žebrákům dárky udělovala. Když se tito s vděčným srdcem rozešli, zůstal rytíř zpět a dal se této paní jakožto její manžel poznati. Slavně uvítali jej nyní na hradě.

C v i ě o n í.

Podobně necht žáci zpracují: Vítězství Jaroslava nad Tatory. Hlemejšď a zajíc (od Puchmajera). Vyzvání (od Vocela). Nevděční synové. *) Ojír (od Macháčka). Jan Gualbertus (od

*) V Jirečkově čítance str. 129. 159. 165. 233 (pro III. třídu).

Drbohlava). Spitihněvův soud (od Chmelenského). Miloš Kobylie (zpěv ilyrský). Svatební košile (od J. Erbena). Slepého krále smrt (od Jind. Marka).

Má-li žák určité přísloví rozebrati, tu nechť dvoji význam každého slova rozeznává (dle uvedeného na počátku smyslu), totiž význam obyčejný a obratní, nechť napotom přísloví to v obratním smyslu opakuje, shodnost aneb neshodnost se životem lidským ukáže a porovnáje význam se zkušeností miněni své projeví. Kdyby se n. p. mělo rozebrati přísloví: „Od stromu jablko nepadne daleko“, tu by vypracování asi následovně počalo: Strom jest rostlina člověku užitečná, strom jablokový čili jabloň dává člověku chutné ovoce, totiž jablka; jablko děkuje svou jsoucnost jabloni, aneb všeobecně, kdyby nebylo ovocných stromů, nebyloby ovoce; ne padne daleko t. j. nezakulí se, nevzdálí se od jabloně; — v smyslu obratním znamená strom každého, kdo původcem jest života druhého, tudíž rodiče; jablko značí robě, dítě vůbec; ne padne daleko t. j. neodchýlí se, neliší se, tudíž: srovnává se ve vlastnostech, v smýšlení a t. d., pročez by v obratním smyslu uvedené přísloví znělo:

Dítě má tytéž vlastnosti jako rodiče, aneb: jací rodiče takové děti.

Nyní vše záleží na žáku, aby pravdivost aneb neshodnost tohoto přísloví se životem lidským buď skutečnou aneb smyšlenou (avšak pravdě podobnou) povídkou odůvodnil.

C v i ě e n í.

Podobně nechť žáci rozeberou následující přísloví:

Více dvě oči než dvě ruce vydělají. Běda té kuchyni, která nevidá hospodyni. Cizí oko nehledí široko. Kde pán chrom, tam i sluha kulhá. Raději k zámečníku nežli k zá-

mečníčkovi. Dělej jak ti řemen stačí. Kdo chce spořít, od úst musí začít. Troška k trošce, činí trochu aneb: z kapek moře. Chovej bílý grošik pro černý den. Jiš-li vrabce, starej se o husu. Za dobrou dobou zlou čekej. Bůh není žádnému na omylu.

3. L í č e n í.

Pakli jakýsi předmět nejpatrnější názorností, nejživějšími barvami, nejpěknějšími nákresy jednotlivých proměn a příhod tak naznačujeme, že jej posluchač aneb čtenář, jelikož obraz celý, dokonalý, nejen v obrysu provedený, nýbrž i v nejmenších částečkách co nejzřejměji vypodobněný před sebou vidí — nazýváme to líčením. Ono jest zvláštní druh popisu, blíží se nejvíce k básnictví a jest výtvar nejbedlivějšího pozorování, nejživější obraznosti a obratné výmluvnosti. Z toho vysvitá, že hlavní jeho vlastnost jest názor a živá barvitost, pročť nemusí býti ani úplné ani obezřetné, nýbrž jen na cit a zvláště na obraznost působící. V líčení se mohou jen tenkrát žáci pokusiti, když duševní jejich vývin toho dovoluje, jsou-li zvlášť v mluvě dosti obratní a všech pravidel slohu všeobecného úplně si povědomi.

Pěknota slohu musí vynikati zvlášť v přídavných jmenech a v časoslovu, v kterýchž se, kde jen možná, předmět zosobňuje.

Líčení se obyčejně užívá v kreslení výjevů přírodních, krajin, moře (co obrazu nekonečnosti), vlasteneckých činů, lidských ctností, vad, mravů a t. d. N. p.:

Východ slunce.

Již nastal svátečný den Nejsvětější Panny: čas byl překrásný, doba ranní; nebe čisté, objímajíc zemi, bylo tiché a vyklenuté jako moře visící. Hvězd několik sví-

tilo z hlubiny nebeské, jako perly ze dna mořského skrze vlny. Po straně poletoval bílý obláček sám jediný, ponořujíc v blankytná křídla, podobná k mizejícím perutím anděla strážce, jenž zadržen noční modlitbou lidí opozdil se, a spěchá aby se vrátil mezi spolunebešťany. Již se ztměly poslední perly hvězd a na dně-nebes zhasly. Nebe středem čela bledlo, pravou skrání opírajíc se o podušku černavého ještě stínu, levou pak pořád více se ruměnic. Aj tu v prostřed viděti bílek oka, viděti duhovku, zřetelnici; již paprsek vyběsknul, a přeblesknuv po okrouhlých nebesích v bílém obláčku jako bílý šíp uvázl. Za tímto dne heslem svazek ohně vylétá, tisíc střel křížuje se v podnebesi, a — oko slunce vzešlo. Ještě ospalé poněkud přimhuřuje se, a trnouc vzlřásá paprskové své řasy; sedmi barvami svítí v rychlém střídání: hned jest safirové, hned krvaví se v rubín, hned žlutne topasem. Již rozlesklo se, průzračné jsouc jako křišťál, potom jako briliant světlé, posléze ohnivě, co měsíc veliké, co hvězda mihavé. Tak na nesmírné nebe bralo se samotné slunce.

(Z polského od A. M., přel. J. J.)

C v i ě e n í.

Nechť utvoří žáci dle udaného příkladu líčení z následujících udání:

P o v o d e ň. Náhlé přívaly, mnoho sněhu — lámání ledu za doby noční — zvonění na poplach — všeobecný zmatek — vlna za vlnou se valí — stavení se boří — chatrče plavou — nařikání, pláč, volání o pomoc — síčení a rachocení ledu — tam stojí na kře a rukama lomí — zde vidět hlavu z vln — tam ruce — všeobecná zpousta.

Z i m n í n o c. Slunce dávno už zašlo — sem tam se kmítá hvězda — co pastýř věrný vyjde měsíc — všude jasno — sníh se třpýtí na návrších co písek stříbrný — sem tam v oknech světlo — všude ticho, ani vlnka ztulilá je neruší — všeobecný spánek v přírodě.

Žeň. Jako moře zlaté vlají klasy — ještě rosu slunce nevy pilo, už vidět davy ženců — všeho druhu — s rozličnými nástroji — ti žnou — ti sečou — ti vážou — pomáhají — tu vůz ze statku — tu vozík chalupníka — tu statní koně — tam hubené krávy — tu nosí sami — tam nakládají — vozy plné i prázdné — zpěv ženců — objeví se mráček — všeobecný spěch.

Necht líčí záci samostatně následující výjevy :

Zahrada na jaře. Poledne u ženců. Odchod studujícího z domu otcovského. Jeho návrat. Vyhlídka s určitého návrší. Štědrý večer. Předvečer sv. Mikuláše. Hřbitov při měsíčku. Sylvestrova noc.

4. P o v a h o p i s .

Povaha (charakter*) jest vlastní a zvláštní způsob člověka mysliti, cítiti a jednati, mající původ svůj buď ve vlohách přírodou mu poskytnutých, aneb v poměrech, v kterých žil aneb žije. Z toho tedy, jak se člověk nenuceně, nevědomky, ustavičně chová, vysvítá jeho povaha. Popisujeme-li tudíž člověka ohledem na jeho vlastnosti, jeho jednání a takto mravní jeho povahu, nazýváme to povahopisem. Tento může býti dvojitý, buď popisujeme a) povahu skutečnou, aneb b) smyšlené osoby. Povahu skutečné osoby popisovati nám možná jen pak, když jsme byli nejen některé vynikající, neobyčejné skutky její pozorovali, nýbrž i příčiny a účinky jednání jejího náležitě sestavili a ji v rozličných dobách, v rozličných poměrech buď sami sledovali, aneb ji náležitě z toho, co nám na slovo vzati

*) Charakter od χαραρσσειν vríti, vtisknouti, jest dle toho soustřed všech jistému předmětu přirozeně aneb umělé vtisknutých známek, jimiž se od sebe podobnějších rozeznává; charakteristické jest tudíž vše, čeho se na jistém předmětu zničití nedá.

mužové, jelikož souvěkovci její vypravují, seznali; pročez zapotřebí k řádnému, nestrannému povahopisu buď dlouhého skoumání aneb důkladného rozumnění tomu, co jiní napsali aneb vypravovali. Popisujeme-li však povahu osoby smyšlené, musíme k tomu hleděti, aby skutečnosti neodporovala, k čemuž však zapotřebí známost povah osob rozličných, jež tutéž charakterizující známku na sobě mají, podobnost jejich, jakož i rozdíl mezi nimi s příčinami si pamatovati, a pak dle nich smyšlené osoby povahu líčiti. Hodláme-li jedinou pouze vlastnost na smyšlené osobě zosobňovati, n. p. lakomství, marnotratnost, chabrost a t. d.; tu dovoleno veškeré na osobách skutečných pozorované podobné vlastnosti v této smyšlené soustřediti, a takto ji všelikými poklesky aneb ctnostmi toho druhu vyšperkovati; jestli nikdy takové osoby na světě nebylo aneb snad ani nebude, na to nám málo dbáti třeba. N. p. Povahopis osoby skutečné:

Jindřich IV. král. franský.

Milostivost a přívětivá mysl i k těm, kteří mu nejvíce ublížili, byla jeho milá a přirozená ctnost, již v posledních domácích válkách více, než náleželo, k nej-přednějším sokům a protivníkům svým nejjizlivějším dokazoval, pověděv pěkně, kdyby měl dáti všechny ty zvěšeti, aneb jinak ztrestati na hrdle, kteříkoli buď co proti němu důtklivě psali, anebo v těch válkách z pouhé nešlechtnosti zavínili, žeby nebylo nad něj člověka pod nebem mizernějšího, aniž by mu k tomu nepostačilo všecko štěpoví a stromoví, co ho po celé Francii se nachází. A jak ve mladosti své, dokud přiznával se k víře evangelické, byv tomu naučen od matky, byl pán pobožný, a modlitby své vykonával v kleče: tak i po svém odstoupení k Římské církvi miloval vždy pobožnost pravou,

pokrytství však a pověr všelikých byl úhlavní nepřítel. Hospodář byl dobrý, zanechav po sobě velikou summu peněz a mezi jinými poklady vojsku svému měsíčního platu na šest let, zbraní a jiné střelby dostatečné k výpravě padesáti tisíců jonáků branných. Město také Paříž onde i onde znamenitými staveními ozdobil a zlepšil. Spravedlnost miloval snažně, nedav žádného jak živ utratiti o své vlastní ujmě, bez rozsudku právního. Každého roku mívál obyčej ten, že do tří millionů zlatých rozdával rozličným lidem, kteříž toho na něm dobře zasluhovali; nepomíjiv v tom akademie pařížské a mnohých mužův vysoce učených, a zvláště kteří jeho veleslavné činy spisovali, znaje ono staré přísloví, že zlaté péro psává rádo zlaté a chvalitebné věci. V promluvení byl nad míru jemný a moudře šprymovný; o svých protivnících říkával, že dělá je všecky naskrze zlaté proto, aby od zlata jeho milostivosti všecko olovo zlosti jejich bylo sežráno. Mnozí, na které buď zuřivě pohleděl aneb nějak nelibě k nim promluvil, velikým strachem a teskností srdce mřeli; avšak kdo mu pravdu kdy pověděl, na toho se pro ni nehněval; a bylo rozuměti, kdyby tento král místo rozličných pochlebníkův byl mívál okolo sebe častěji muže upřímné a bohabojné, žeby ho mohli byli z mnohých frejírských nezpůsobů zraziti a svesti.

Rád také tak dobře s lidmi sprostými jako s velikými pány rozprávěl a žertoval, čehož ne jeden důkaz podal.

(Pavel Skála ze Zhoře.)

Ličení osob skutečně žijících jest velmi nesnadné a pro žáky téměř nemožné, tudíž se obmezujeme pouze na líčení osob známých historických.

C v i ě n í.

Nechť udají žáci: Líčení povahy Karla IV. otce vlasti, Jana Lucemburského, Andrea Hofra, Libuše, Václava IV., Josefa II.

Ličení povahopisu osoby smyšlené ponecháme věku zralejšímu.

Sem náleží též povahopis celého národa, jakož i povahopis některého věku, avšak poněvadž to mimo obor žákův jest, podotkneme pouze, že, kdo národ líčiti chce, zvláštní zřetel bráti musí na jeho dějepis, mravy, obyčeje, zvyky, přísloví, ponebí a t. d., poněvadž se v tom duch celého minulého i přítomního národa odráží; líčiti povahopis celého národa z jednotlivce bylo by směšné.

Pakli celý věk líčiti chceme, tu zvláště pozorovat musíme i de u, ve věku tom panující, an vše jen k tomu čelí, aby se tato co možná uskutečnila.

5. Ž i v o t o p i s.

Popis, v němž obsažen jest celý život člověka, ohledem na jeho původ, duševní vývin, účinkování a jeho osudy, ohledem na jeho věk, postavení, na vliv, měl-li jakého na své souvěkovce, v němž se tedy líčí člověk jak byl a jednal od kolébky až k hrobu — nazýváme životopisem. V něm beřeme zřetel pouze na zevnější stránku člověka, aniž bychom vlastního úsudku pro něho aneb proti němu pronesli, což se u povahopisu, kde se více vnitřní stránka člověka pozoruje a rozebírá, vždy stává; životopis jest tudíž pouze bezprostřední, povahopis však více prostřední. N. p.

František Adam Petřina.

František Adam Petřina narozen dne 24. prosince r. 1799 v Semilech (v bývalém boleslavském, nyní jičínském kraji) obdržel první základy vzdělanosti školní ve svém rodišti. V dětském věku svém od nezámožných

rodičů svých ustanoven byl na řemeslo. V Semilech obzvláště květko a květe posud tkalcovství. I Petřina stal se tkalcem a dostal také za vyučenou. Avšak se v něm už v letech mladých hýbalo vnitřní puzení, jemuž nyní odolati nemohl a co sedmnáctiletý tovaryš tkalcovský dal se zapsati do gymnasia jičínského. Zde se oddal se vší silou literárnímu vzdělání a vždy se nalezaje mezi vytečnický, dokonat leta 1832 studia filosofická v Praze. Již za študentských let jevil obzvláštní lásku k vědám přírodním a praktickým, k fysice a počtům, kterážto jej vedla k budoucímu jeho povolání. Petřina se obrátil k úřadu učitelckému a brzy přidán byl co adjunkt prof. Wersinovi, kterýž tehdaž na pražské universitě fysiku přednášel. Když však r. 1834 Wersin povolán byl na liceum Linecké co professor téhož předmětu, ustanoven byl Petřina suppletem fysiky na vysokých školách pražských.

Léta pak 1836, povýšen byv již prvé na důstojnost doktora ve filosofii, dostal se Petřina, následkem povolání prof. Wersina na pražský ústav polytechnický, na lyceum Linecké, co prof. téhož samého předmětu, kterýž už v Praze byl přednášel.

V Linci působil osm let, položiv tam základ slávy své spisovatelské, neb v tu dobu padají pojednání Petřinou tiskem vydané, týkající se většinou silozpytu a sice elektriny a magnetinu. Roku 1844 uprázdnila se na universitě pražské přesazením dosavadního prof. Hesslera do Vídně, učitelcká stolice fysiky, na kterouž Petřina z Lince povolán byl. Zde pracoval neunavně v oblíbeném oboru a stal se miláčkem netoliko svých žáků, nýbrž i všech lidí, s nimiž se v účinkování svém stýkal. Mezi předními jeho příznivci nalezáme J. Vel. císaře Ferdinanda, jemuž Petřina častokráte o silozpytu přednáseti musil. Pro jeho zásluhy

vyvolila jej král. česká společnost nauk dne 4. května 1845 za svého mimořádného a 13. února 1848 za řádného člena. Kromě toho byl Petřina dopisujícím členem cís. Leopoldo-Karolinské akademie přírodopytců ve Vratislavi, c. k. akademie věd ve Vídni a společností věd v Lutichu, členem průmyslové jednoty pražské, členem sboru muzejního pro vzdělání řeči a literatury české.

Co se hodností dotýče, jimiž poctěn byl od university, býval často volen za představeného kolegů svých a sice r. 1850 za místoděkana sboru filosofických profesorů, r. 1851 za děkana sboru doktorů ve filosofii, r. 1854 za děkana sboru filosofických profesorů; zároveň byl ustanoven od c. k. ministerstva vyučování za člena c. k. zkoušební komisi gymnasiálních učitelských kandidátů, posledního roku byl navržen i pro rektorství, než v tu právě dobu podlehnul nemoci, a po krátké chorobě zemřel dne 25. června r. 1855.

(Vyňato ze Živý ročníku III.)

Psátí životopis osoby cizí, leží mimo obor žáka, zkoušeti se však v druhu tomto může se napsáním životopisu vlastního, svého otce, bratra, a jiných osob jemu dobře známých, aneb znamenitějších osob historických, o nichž pojednání žákovi známa jsou.

Vypravujeme-li pouze příběh ze života nějaké osoby, aniž by tento na osud její jakéhosi vlivu měl, avšak zvláštností a nevšedností vyniká, nazýváme to anekdotou. Příspěvá-li vypravovaná udalost k poznání povahy osoby známé, náleží k povahopisu.

Anekdota musí vynikati novotou, neobyčejným obratem a zvláštním ostrím (pointe), jež se obyčejně na konec klade, a na němž zdařilost její záleží. N. p.

Za císaře Josefa II. náležel Prater ve Vídni ke dvoru; když jej však tento mocnár lidu přístupným učinil, nelíbilo se to dvořenínům, reptali proti tomu, až se jeden i osmělil císaři samému si postýskati, řka: „Teď se nebudeme v prateru procházeti mezi sobě rovnými.“ Císař se na to usmál a pravil: „Kdybych já, drahý, obcovati chtěl se sobě rovnými, musil bych se odstěhovati do krypty františkánské.“ *)

C v i ě e n í.

Nechť žáci známé jim anekdoty opět vypravují.

6. N á p í s y.

Těchto se užívá na pomníky, sochy, zvony, památní peníze, na znamenitější stavení a t. d.

Hlavní vlastnost nápisů jest stručnost a jadrnost, často jsou latinské, tak n. p. zdobí náhrobek Dobrovského následující od prof. Meinerta utvořený nápis:

Hungaria me genuit, Bohemia sibi literisque vindicavit,
Moravia regendis sacrorum alumnis quondam adhibuit,
nunc pia composuit; Slavica qua patet terra non ignorat;
amici lugent, e queis Hugo comes de Salm hoc monumentum. p. **)

Někdy jsou v nápisu jednotlivá písmena, dle římského počítání číslice znamenající, vyznačena tak, že letočet

*) Tam jsou císařové pochováni.

**) Země Uherská mne zplodila, Česká sobě a vědomostem přivlastnila, Morava mne kdysi ke správě schovanců duchovních použila a nyní vděčně v lůně svém skrývá; přátelé mě oplakávají, z nichžto Hugo hrabě ze Salmů tento pomník postavil.

udávají, v němž předmět, na němž napsána jsou, způsoben byl; takový nápis sluje chronogram. Písmena v něm vyznačená jsou: $M = 1000$, $D = 500$, $C = 100$, $L = 50$, $X = 10$, $V = 5$ a $I = 1$.

N. p. IesV ChrIsto orbIs MeDICO; *) aneb:
FIDeLIVM ConsoLator. **)

Sečteme-li vyznamenané písmeny, shledáme že v prvním chronogrammu naznačen jest letočet 1709; a v druhém 1707.

C v i ě n í.

Nechť udají žáci několik znamenitějších jim známých nápisů. Nechť udají a rozluští žáci některé chronogrammy, najdouli sami jakých, ať udají též místo, kde se nalezájí.

Nechť utvoří žáci chronogrammy české, jež v sobě obsahovati mají udané letočety; n. p. kdyby někdo chtěl chronogram na náhrobek zasloužilého muže, zesnulého roku 1847 ***), tak by se mohlo napsati:

VěDa ztraťLa V něm hořLIVého pěstovateLe,
Vlast Věrného syna, svět Vzornov Ctnost.

Při takových vypracováních, nechť se žáci zkoušejí v udání roků pamětihodných buď z dějepisu, aneb v nichž slovatí mužové literatury zesnuli.

Taková cvičení nemají pouze sloužiti k tomu, aby žák i takovým požadavkům zadosť učinil, nýbrž ona zjednájí žáku též vlastní soudnost a hojnost slovní, an mnohé slovo vypustiti musí, byť sebe významnější bylo, a podobné jemu vyhledávati nucen jest, an by určitého letočtu neutvořil. —

*) Ježší Kristu lékaři světa.

***) Věrných potěšitel.

(Oba jsou na sochách na mostě pražském.)

****) Rok úmrtí Josefa Jungmanna.

K slohu historickému náleží též sloh zeměpisní, statistický, přírodopisní a dějepisní v užším smyslu. O prvních dvou podotkneme pouze, že mají býti zprávné, stručné, jasné a shodné; třetí se musí dle soustavy jakési řídití a úplností, srozumitelností vynikati. Dějepis konečně pojednává poměry v postupu času, které mohou býti buď ohledem na člověka, jelikož tvora rozumného, aneb na mravní jeho postup, onen nazýváme dějepisem státním, tento dějepisem lidské vzdělanosti. Dějepis státní obírá se buď politickým rozdělením země, mocnářstvími, státy a. t. d., anebo událostmi, jež se v tom neb v onom státu od nejdávnějších dob, zakládajících se na tradici aneb na spisech, až do našich času sběhly; hlavní jeho vlastnost jest historická pravda, jíž napomáhá současnost, ukazující rozličné události v tomtéž čase, a letopočet, udávající posloupné spojení dějů. Kdo dějepis jistého státu aneb národu píše, nesmí nikdy na jevo dáti, že snad k tomutéž státu aneb národu patří neb nepatří, pročť musí jednotlivé děje vypravovati tak, jak je byli buď na slovo vzati dějepiscové uvedli, aneb jak je osobně byl; prost jea všelikých předsudků, zažil; proto musí dějepisec býti nestranný (*sine ira et studio.*)

Dějepis lidské vzdělanosti zahrnuje v sobě mravní postup některého státu, země, národu a t. d., k čemuž náleží všestranné pozorování a svědomité vypravování.

II. Sloh ponaučný (didaktický).

Vše, cožkoliv jakousi skutečnou, ponaučnou ideu, nechť si se zakládá v mravním jednání aneb v rozumném používání života, zevrubně samostatně podává, náleží v obor tento.

Účel slohu poučného jest poučiti, pročť působí nejvíce na rozum a vůli člověka. Hlavní jeho vlastnosti jsou srozumitelnost, avšak vši sprostoty prostá, pak jednoduchost a určitost. Chceme-li o něčem poučovati, zvláštní zřetel nám obraceti třeba na toho, pro koho píšeme aneb ku kterému mluvíme, pročť mluvíme k vzdělanci slohem přísným, stručným, vědě přiměřeným a uživejmež významů vědě vlastních; k lidu mluvíme jednoduše, prostě, srozumitelně, k čemuž napomáhají přísloví, průpovídky, známé výrazy mužů slavných a zvláště rozmluva. Chceme-li tudíž poučně psáti, musíme určitou věc vysvětliti, odůvodniti a všeliké předsudky a bludy vyvrátiti se snažiti.

Nejdůležitější, avšak i nejsnadnější druhy slohu poučného pro mládež jsou :

1. P ř i r o v n á n í .

Chceme-li dvě (aneb více) věci k sobě přirovnati, nutno, abychom nejen známky a vlastnosti obou naznačili a podobnost jejich vytkli, nýbrž i těch neopomenuli, jež se podstatně od sebe liší. Přirovnáváme-li dva předměty k sobě, musíme vždy rozeznávati jednotlivé známky i co do formy i co do podstaty, an nás zkušenost učí, že mnohá tatáž forma v jiné podstatě a tatáž podstata v jiné formě se objevuje; napotom abychom všestranně předmět k druhému přirovnávali t. j. dle zevnitřních i vnitřních známek a nejen podobnost věcí porovnávajících, nýbrž i jejich rozličnost náležitě udali. Slova, jimiž podobné i rozličné známky naznačujeme, nechť jsou významná, a náležitě volená, pročť má býti sloh srozumitelný, úplný, pěkný a zevrubný.

N. B. Že se přirovnáním zvláště ostří rozum a soudnost žákovy, leží na bílé dni, pročť mají tito porovnávat

z počátku jen věci smyslům podrobené, podobné i rozličné a poznenáhla věci nadmyslné se smyslnými aneb pouze nadmyslné. N. p.

Zajíc a králík (divoký).

Podobnosti: Oba jsou hlodavci zajícoviti, mají v hoření čelisti po šesti, v dolení po pěti třenových zubech, za předníma dvěma zubama mají v hoření čelisti ještě dva menší, přední jejich nohy mají pět, zadní mnohem delší nohy toliko čtyry prsty. Oba mají krátký ocas, pod břichem srst bílou, žerou rádi obilí, jetel a zeleninu, pročež činí osením a sadům škody; oba jsou velmi bázlivi, samice mají kolikrát do roka po více mladých, jsou masem a kůží člověku užitečné a žijí v starém světě.

Rozličnosti: Zajíc jest větší nežli králík, běhy a sluchy má též delší, srst jeho jest na zádech nahnědlá, králíkova šedivá, plavou promíchaná; zajíc se nejraději zdržuje v osení, v brázdách, na malých pahrbcích, na lukách a v lesích, králík však si hrabe díry a doupata; králík se rozmnožuje více nežli zajíc; jeho maso není tak chutné; zajícův největší nepřítel jest člověk, králíkův však liška, kuna a lasička; zajíc se zdržuje i v studených krajinách, králík však jen v teplých.

Jaro a mladost.

Podobnosti. K novému životu se probuzuje z jara celá příroda, zeleným kobercem zdobí se luhy a háje, novými silami pučí vše, co v klínu země bylo dřímalo; příjemný větříček ovívá novorozeňátko a slunko pyšně pohlíží na svěřence své, všemožně se snažíc i nejukrytějším robátkům matky země k zrůstu a k zdaru přispěti; tak i v mládí se probuzují duševní i tělesné

sily člověka, pěstovány jsouce pečlivým okem vychovatele aneb rodičů, již pýchou pohlížejí na vyvinující se úkazy nevšední ducha nadaného dítěte, všemožně se přičiníce by nejtajnější vlohy náležitým pěstováním vzbudili a šlechtili. Krásně zrůstající osení, pestrobarevný květ rozvitých pupenců, bujně rostoucí luka, vzbuzují cit radosti a díků k svrchovanému, každého pozemčana nadchnou blahou nadějí na úrodný, nouzi zapudící rok, a s jistou vědomostí očekává každý stědrou, zlatou žeň; podobně i očekávají pěstouni, rodiče, přátelé a všickni dobří lidé velikou budoucnost nadějeplného mladíka, jenž všemi dary ducha od nebe jsa obdařen, vzorným vychováním až k tomu cíli byl přiveden, kde samostatně nastoupiti má vytknutou mu dráhu, aby nejen v započatém díle pokračoval, nýbrž všestranným požadavkům vyhověl a tak očekávání všech neli radostně překvapil, alespoň vyplnil. Avšak jak často bývá naděje ve zlatou žeň zklamána! jak často vlohy a vychování nevedou mladíka k očekávanému cíli!

Rozličnosti: V přírodě panuje zákon nevyvratný, jehož směr žádný smrtelník změnití nemůže; u mladíka však mohou býti vychování a napominání starostlivých rodičů velmi výdatny; v přírodě jest vše podrobno vůli Nejvyššího bez samostatnosti a volného působení věci samé; člověk však má svobodnou vůli, sám si, už za let mladosti, aspoň poněkud, dráhu svou vytknouti může, nedbaje na rádcy své; jaro se všemi radostmi a nadějemi se brzy opět vrátí a může po druhé, po třetí očekávané naděje nejen vyplniti nýbrž i překonati; mladost však jednou zmařilá nikdy se více nevrátí a darmo ji voláš zpět!

C v i č e n í.

Nechť přirovnají žáci dle uvedených příkladů následující předměty:

Kůň a osel.

Podobnosti: Oba náležejí k ssavecům jednopaznebním; jsou chlupatou kůží pokryti; člověku velmi užiteční; maso obou se jí a kůže potřebuje, oba u nás domovem.

Rozličenosti: Kůň má kratší uši nežli osel; ocas zíněmi zdobený, osel však má na konci ocasu trapez zíněný; ohlupy koně jsou jedné barvy, osel však má po zádech a přes bedra kříž černý a jeho chlup jest vždy šedivý; kůň jest rychlý; osel nosí náklady; kůň jest zvyklý na lepší stravu; osel se bodláčím spokojí; kůň se potřebuje na rovinách; osel více v horách; kůň jest živější; osel rozvážlivější. —

Světnice a kuchyň.

Podobnosti: Obě jsou částky domu, mají dveře a okna, obvykle stejně vysoký strop, v obou se nalezá domácí náradí a v obou pracuje člověk.

Rozličenosti: Světnice jest prostranější nežli kuchyň, pravidelněji stavěna, stěny a podlaha čistší, dveře a okna bývají větší než u kuchyně; ve světnici je seřaděno lepší nádhernější náradí nežli v kuchyni; větší díl dne stráví člověk ve světnici; v ní jest muž pánem; v kuchyni však žena se ženskou čeledí — málo kdy do ní muž vkročí; ve světnici se pouze zimního času topí; v kuchyni však po celý rok.

Kostel a škola.

Podobnosti: Obě jsou stavení — navštěvují se určitého času — slouží k vychování, k vzdělání a k šlechtění ducha — v obou poučuje a mluví k obecnstvu pouze jeden — v obou se nalezají lavice — obvykle jest v obou znamení kříže aneb podobný obraz.

Rozličenosti: Kostel jest větší, prostranější nežli škola — oltáře — kazatelna — kruchtá s varhanami — veliké obrazy — lampa — do kostela chodí mladý i starý — do školy mládež — v kostele jsou dlužice — ve škole podlaha prkená — v kostele se obecnstvo pouze modlí aneb poslouchá — ve škole též píše a počítá, pročež jest zde tabule — rozličné roucho kněze a učitele — začátek pobožnosti naznačují zvony — školy hodiny.

Město a vesnice.

Obě sestávají z obydlí pro člověka i domácí zvířata — v obou jest kostel a škola — u prostřed větší prázdné místo

s křížem aneb se sochou nějakého svátého — obě jsou děleny silnicí aneb vozovou cestou — kolem obou zahrady, pole a luka — co do zpravování mají oba představené — bohaté a chudé obyvatelstvo. — Město sestává z pěknějších stavení — jakých? — jak jim říkají v městě a ve vesnici? — jaké jest a jak se nazývá ono prázdné prostranství u prostřed města neb vesnice? — v městě jest též kašna — mlýn — vodárna — jaký kostel a škola? — radnice — pivovár — jak se nazývají představení v městě a ve vesnici — jaký rozdíl ve vyživování se? — v oděvu? — v chování se?

Člověk a květina.

Člověk se narodí, zraje a zraje, taktéž květina; čemu se rovná mládí, jinošství, mužství a stáří? zvadlá květina promění se v prach, taktéž člověk; mnohá květina má pěkný zevnějšek avšak bez vůně — a mnohý člověk? — aneb naopak (s příklady); mnohá květina skví se v zahradě bohatého, jest obdivována, mnohá opět o samotě, nepoznána — a mnohý člověk? — Mnohá květina jak ráda viděna, pěstována — proč? — jiná opovržena — proč? — a mnohý člověk? — Mnohý nedosáhne ani jinošství — mnohá květina? — Člověk žije i po smrti buď v potomstvu aneb v paměti lidské — květina svým semenem. — Člověk má svobodnou vůli — květina? — Člověk může žít v každém podnebí — květina? Rozdíl mezi životem lidským a květinou ohledem na trvání; květina opět pučí z jara — člověk však? — jeden rok — li se nepodařila, může to druhým rokem nahraditi; člověk však? — osud člověka po smrti a osud květiny?

Přítel a pochlebník.

Oba jsou lidé; zapotřebí mají druhého; oba naleznou přístup — čím? — rádi jsou viděni — u koho? — oba rádi a pro druhého jednají — kdy a jak? — oba jsou věrni — kdy? — přítel vytrvá i v neštěstí, pochlebník? — přítel se stará o dobro přítele, pochlebník? — slova přítele jsou přímá a upřímná; pochlebnickova? — přítel nebývá vždy rád slyšen — pochlebník však? — kam vede přítel, kam pochlebník druhého? —

Marnivý a pyšný.

S oběma se často potkáváme; marný i ýššíp zakládají často na maličkostech, marný na přednostech smyšlených, někdy i skutečných, však nezasloužených, těla, rodu, oděvu a t. d.; pyšný přehání skutečné přednosti tělesní neb duševní; oba se

snaží věc, na které si zakládají, všude vyznačiti; marnivého brzy pro své zámysly získáš, avšak jej i brzy urazíš; pyšný pomůže ti, pakli mu po vůli jsi, nikdy však tě o nic nepožádá; marnivému-li pochlebuješ, rád to slyší a jest tomu nad míru povděčen; pyšný však pochvalu jakousi přijme co nutnost, jako by se o něm nic jiného říci nesmělo; uražený marnivec brzy se udobří, pakli se mu opět pochlebuje; pyšný však velmi zřídka; následek marnivosti i pýchy jest směšnost, stanou se opovrhlivými, mrhají peníze a čas a jsou soběoční. Příčiny obou těch vad jsou: buď opačné vychování, prázdná hlava, často též zahálčivost aneb pochlebníci.

Nechť žáci dle uvedených pravidel a příkladů porovnají následující předměty a vlastnosti:

Lišku a rysa; vlka a psa; kabát letní a zimní; klobouk a čepici; sukno a plátno; koně a osla; hodiny na věži, visací a kapesní; ruku a nohu; zahradu a sad; most a lávku; hrad a dům; tabuli a tabulku; starce a jinocha; jablonoň a hruš; jablko a zemče; pšenici a oves; mléko a vodu; hrách a boby; stěnu a zeď; chatrč a budovu; dvůr ve městě a na vesnici; kostel městský a kostel vesnický; dub a lípu; Labe a Vltavu; bory a pláň; písmo a malbu; boháče a žebráka; rolníka a řemeslníka; pero a tužku; uhlí kamenné a dřevěné; člověka poctivého a lichváře; pracovitost a lenost; spoludruha nadaného vtípem a obmezeného rozumem; upřímnost a přetváření; závistivého a zlomyslného; popis, líčení a vypravování.

Pakli se žáci v přirovnání náležitě vycvičili, necht se i zkoušejí v předmětech sebe nepodobnějších, an so tím rozum a důvtip zvláště tříbí a žák se při tom náležitě myslí a rozeznávatí naučí. Taková cvičení mohou býti krátká, avšak tím rozdílnější a rozmanitější, jednotlivé přirovnání necht se i odůvodní; n. p.

Člověk a hodiny.

Člověk a hodiny jsou tělesa ústrojná, vnitřní soustava člověka podobá se kolečkům, jeho chování k závaží, žádosti jeho ke kývadlu a obličej k ručičkám.

Proč? Na obličejí člověka můžeme viděti, jaký jest život jeho, správný, spokojený a t. d., jako na ručičkách, jak jdou hodiny; chybí-li něco tělu aneb duši, hned to obličej

prozradí, jako když v hodinách kolečko buď schází aneb nejde; chová-li se člověk náležitě, stavu svému přiměřeně, (t. j. není-li závaží ani těžší ani lehčí než zapotřebí), viděti to na obličejí (ručičkách); jsou-li konečně žádosti jeho pořádané, pravidelné, (pohybuje-li se kývadlo pravidelně), tu i jeho obličej (ručičky) správnost a spokojenost zjevují.

Člověk však se nepodobá vždy hodiám, proč? snadno udati.

Dle tohoto příkladu nechť porovnají žáci následující předměty a vlastnosti:

Nepříznivce a mlhu; trní a vtip; marnivého a housle; lakomce a zvon; člověka hrabého a kopřivu; chudého učence a kotel; vtipkování a křen; lichváře a raka; zárlivce a oheň; ctnost a sklenici; víru a most.

2. V ý m ě r (definitio).

Latinský význam definitio značí: pojem jakýsi omeziti, stanoviti, určiti t. j. všeobecné a zvláštní známky jeho udati tak, aby se jimi od každého jiného náležitě lišil. Za tou příčinou musíme zřetel bráti:

a) na známku jeho rodovou (nota generis proximi), v které se jen takové pojmy zahrnují, jež s určovací nejnížeji spojeny jsou a všechny jiné vylučují. Kdybychom u. p. určiti chtěli pojem „člověk“, tu každý nahlídne, že všeobecná jeho známka jest „bytosť“ a blíže jej naznačující „živá“. Tím se však pojem „člověk“ rozeznává pouze od bytostí neživotných, pročež musíme též udati

b) známku jeho rozeznávací, jíž by se od každého pojmu téhož rodu výhradně lišil; u člověka n. p. že má „rozum, svobodnou vůli a na zemi žije.“ Tudiž bychom pojem „člověk“ takto stanovili:

„Člověk jest bytosť živá, obdařená rozumem a svobodnou vůlí, žijící na zemi.“

Chceme-li tudíž jakýsi pojem stanoviti, tré zapotřebí máme, a sice:

a) pojem, jehož výměr udati máme,

b) udání rodu, kterému náleží, a

c) udání známky rozeznávací čili stanovicí, jež všechny sebe podobnější pojmy vylučuje.

Výměr nesmí býti:

a) příliš volný, čímž se stane, když uvedené známky i jiné pojmy téhož rodu v sobě zaujímají n. p.: „Slova jsou znamínka našich myšlének“, není náležitý výměr, an stenání, pláč, pokynutí rukou a t. d. též naše myšlénky projevují, aniž by slova byly;

b) příliš těsný, když totiž v sobě nezaujímá vše, co určiti má a tudíž jisté k pojmu náležející věci vylučuje u. p. Člověk jest bytost živá, rozumná a učená;

c) záporný, an takové stanovení neudává, co pojem jest, nýbrž co není, což však vědomostí neprospívá, n. p.: Člověk není anděl. Taký výměr dovoluje se jen pak, když jej pozitivně určiti nemůžeme, n. p.: Tma jest nedostatek světla.

d) Výměr nemá v sobě zaujímati slova, jež vysvětlení zapotřebí mají, n. p.: Slova útěchy jsou nektarem pro nešťastného; kdež bychom slovo „nektar“ opět vysvětliti musili. Někdy se však i tomu vyhnouti nemůžeme, n. p. v počtařství, když užíváme slovo veličina, aniž bychom je byli dříve objasnili.

e) Určovací pojem aneb slova nesmí se ve výměru opakovati, an by se tím žádného uvědomění nedocílilo, n. p.: Kruh jest pravidelná křivka, jež se v kruhu okolo středu otáčí. Konečně:

f) má se určovací slovo, jiným k tomuž dílu řeči náležejícím, vysvětliti t. j. statné jméno — statným jménem; přídavné — přídavným a t. d., n. p.: Ctnost jest usta-

vičná náklonnost činiti vše, cokoliv se s mravními zákony srovnává. Obávají se jest pochybovati, že čehož si přejeme, vyplněno nebude.

Cvičení.

Nechť udají žáci výměr následujících jmen statných:
Strom, růže, stáhl, tabule, okno, poslušnost, pracovitost, dům, kostel, ulice, voda, ryba, stolice, slavík, pes, lenivost, spánek, kruh.

Nechť udají žáci výměr následujících jmen přídavných:
Pilný, pevný, měkký, neposlušný, dlouhý, kulatý, pružný, tvrdý, zámožný, chudý, veselý, smutný, mladý, starý, přívětivý, neposedný, vzdorný, vzorný.

Nechť udají žáci výměr následujících časoslov:

Popisovati, líčiti, rozuměti, radovati se, čísti, psáti, choditi, plakati, kresliti, malovati, sloužiti, štíti, počítati, lháti, ptáti se.

Nechť žáci utvoří sady, v nichž následující souznačná slova náležitě užívati mají, dle příkladu: litostivého pojímá nelibost, vidí-li nešťastného, aneb slyší-li o jeho stavu; útrpný ukazuje větší zdílnost, a jemu je, jakoby sám trpěl. Stavění, dům — odkryti, vynaajiti, — vrata, dvěře — milosrdný, milostivý — udatný, bojovný, bojechtivý — strádavý, šetrný, lakomý — průjezd, síň — hora, vrch, návrší — les, obora, háj — oheň, plamen, požár — okno, sklo — rozuměti, pochopiti — jíti, choditi, kráčet — mrtvý, bezživotný — zabitý, zavražděný — majetný, zámožný, bohatý — vědomost, cvičenost, učnost — pozorovati, hleděti, bádati — bláznivý, nemoudrý, šílený — ústa, huba, tlama.

Nechť vysvětlí žáci následující průpovídky:

Pro les stromy nevidí. Zatopili někomu. To je voda na jeho mlýn. Je zde jako v ráji. Má vysoko žlab. Neumí ani pět počítat. Zná to od a až do z. On jest jeho pravá ruka. Nemohu loktem do kapsy. Dostal košíčkem. Poradil se s Vaňkem. Má Filipa. Voda mu teče do krku. Z bot mu kouká sláma. Ukázal mu straku na vrbě. Z čista jasna hrom udeřil. Umí to jako oče náš. Mluví jako kniha. Chytá lelky. To jest bílá vrána. Kam vítr, tam plášt. Kouká mu přes rameno. Očernit někoho. Nasypal mu písku do očí. Ten nahrabal. Komu čest tomu čest, pastýřovi hůl. Jest páté kolo u vozu.

K výměru náleží též co do podstaty hádanka, neboť musíme takové známky pojmu, který uhodnouti se má, udati, aby z nich dokonale vysvítal, důvtipným a patrným byl, ačkoliv co do formy k básním se počítá.

Hádanka jest hříčka a výrobek vtipu, jež na čas baví a důvtip ostří. Sem náleží:

a) Hádanka slabiční (šarada), která buď jednotlivé slabiky aneb jen jednotlivá písmena vykládá, z nichž buď jedno aneb více slov uhodnouti možná, u. p.:

Kolem slunce jedna, dvě se točí,
Třetí vybuzenou se člověk rozdivočí
Celek kvítek, zábava tvých očí. (země-žluč.)

b) Anagramm, jest duši zemdlevající a čas ukrádající hříčka, záleží v tom, že přeložením písmen jistého slova jiné, rozličné prvního, povstane, n. p.: pec — cep; tváří — řváti; sok — kos; barda — brada; brk — krb; nužel — ženu; níže — žíně; moda — doma; rámy — máry. —

c) Hádanka písmenková (logogryph) záleží v tom, že se obyčejně první písmenka dle udání změní a druhé se ponechají; čímž rozličná slova tvořiti možná, jež se s vysvětlujícími známkami uvedou, n. p.:

Jsem-li s *r*, tu po všem sahám,
Vzdechům s *m* vždy ven pomáhám,
S *l* po dešti růst neváhám.

(ruka — muka — luka.)

d) Hádanka prostá, záleží v tom, že se naprosto udají známky pojem dostatečně naznačující, n. p.:

Sedí na střeše, kouří a nekřeše. (komin.)
Soudeček bez obrouček a v něm dvojí víno.
(vejce.)

C v i ě e n í.

Nechť uhodnou žáci následující hádanky slabičné:

První s druhou kvítko značí,
Chloubu každé zahrady,

Mužovi po boku kráčí
 Druhá s třetí, bez vady ;
 Máš rozluštit první s třetí —
 Celek patří devčeti. —

První s druhou očekává,
 Kdo rád vidí stromy kvést,
 Třetí blaho nám jen dává —
 Celek jméno chlapce jest. —

První bývá jmění zhoubce,
 Druhou první rovna soudce,
 Obě někdy v Čechách vevodily,
 Dokuď Češi ryzí Češi byli. —

První s druhou jest jídlo chutné,
 Kteréž třetí zapovídá,
 Třetí samo v sobě jest smutné,
 V celém člověk plesy strojívá. —

To co první, druhá v Čechách pěla
 Božské než se hvězda víry skvěla,
 Druhá, třetí času vychvátila,
 V oslavu vlastenskou navrátila.
 Celé slovo roste na poli,
 Zralé přijímá se v stodoly. —

První k stavbám dává látku,
 V druhé má svět svoji matku,
 Třetí zájmeno jest k ptání,
 Však jen zřídka k užívání.
 Celé slovice, básník z dávnověkých dob,
 Jemuž potměšilec nevděk nebyl vhod. —

Necht žáci utvoří z následujících slov hádanky slabičné. *)
 Zásada, zahradní, Bořivoj, opice, lavice, jitrocel, Litoměřice,
 Litomyšle, Libice, stolice, židlice, Jaroslava, tulipán, leden,
 jelen.

Necht žáci rozluští následující hádanky písmenkové
 a udají spolu vysvětlení uhodnutých slov dle příkladu :

Z předu s *d* jest tvrdý, silný strom,
 Na něj často naměří si hrom ;

*) V prostomluvě.

77
S z jest oud potřebný k zažívání,
Kdo strach z rány má, ať se ho chrání.

Rozluštění: dub, zub.

Vysvětlení: dub jest strom, jenž vysokého stáří dosáhne, a pro svou rozloženost často blesku za cíl slouží, zub není pouze oud potřebný, nýbrž slouží též k ozdobě úst a souměrnosti tváří.

Kvítek jsem a z jara oko tvé bavím;
Utňi popředu d v ě písmena,
Již co ryba proti proudu se stavím.
Zas d v ě utňi: tu lecjaký necena,
Chudšas mnohý si mě osvojuje
A na délku ještě natahuje.

Jestli snědls od p příliš potravy,
Nechť to s l zas napraví.

Třísylabičné s m se vždy nenávidí,
Strach má člověk, zvíře, když ho uvidí,
Bez m má se všeobecně ctíti,
Zvláště u mládeže vážnost míti.

S b květ ěpavý, jímž se pot vyhání,
Máli z kovu věc to s r, se haní,
Do cizího jíti s m, to brání.

Má-li m to, tím si rány hojíte,
S p to ale na zvířata strojíte.

S t to Bohu srdce nábožné přináší,
Pro tělo to s d kuchařka na stůl snáší,
Ono první obtížné přichází,
Každý k druhému se s chutí sází.

Maje s předu st, hodím se k stavení,
A když mě rozpoltíš, rovně ku pálení,
Jest-li na začátku h za st dáš,
Kdež to náhle zazní, zle se polekáš.

S l to hovězí má dobytek,
Včelařům však bývá to s r vděk,
Po tom toužívá s b statný rek.

Nechť utvoří žáci hádanky písmenkové na následující slova *): Lov, kov; — bláto, dláto; — les, ples; — rada, brada; — blín, klín, stín; — prst, srst, hrst; — máj, ráj, háj; — tráva, kráva; — rádce, zrádce; — mrak, drak, prak, zrak; — svíce, plíce; — hrana, strana; — vrána, brána, rána; — chyba, ryba; — duoh, sluch, ruch, puch; — rok, bok, sok, krok, skok, brok.

Nechť rozluští žáci následující hádanky prosté a vysvětlí jméno uhodnuté:

Když to nevidí, zvedne to, když to vidí, nechá to ležeti.
Co jde po hlavě do kostela?

Po čem sníh padá?

Která hlíl jest nejtěžší?

Dvě hlavy a dvě ruce, šest noh a deset prstů a čtyry nohy jenom jdou.

Kolik písmen je v bibli?

Když to leží, mlčí to, když to zvedne, křičí to.

Má to velkou hlavu, malinké mozečky, na hlavě korunku, stojí to na jedné noze, nikdy to nespí a přece jiným spaní dává.
Za světla chodí to všude za námi, ve tmě to zmizí.

Jsem jeden ze čtyř věrných společníků; toč mnou jak chceš, konce nenajdeš.

Matka jsem zvířátek a lidí, nemám úst a přece piju.

Jsem-li na střeše, smutně se díváš, jsem-li v kamnech, míváš mě rád.

vaNechť utvoří žáci písmenkové hádanky na následující slolo.: Pavouk. Moucha. Dudy. Prádo. Kočka. Hodinky. Zajíc. Ko Straka. Kain a Abel. Nos. Stůl. Ou!

3. P o j e d n á n í.

Článek, obsahující úsudek pronešený o jistém předmětu a objasněný důkladnými poznámkami, nazýváme pojednáním. Chceme-li o jakémsi předmětu pojednání napsati, musíme nejprvé určití látku (thema), v níž veškeré myšlenky soustřediti nutno; ona jest tudíž soubor

*) V prostomluvě.

jednotlivých pomyslů, určující, zdaliž myšlénka v duchu vzniklá v pojednání přijata (shoduje-li se s látkou), aneb z něho vyloučena (neshoduje-li se v ničem s ní) býti má.

Je-li látka volena, musíme z ní nejprvé vytknouti obsah a pak jemu přiměřený objem. Uspořádání obsahu dle látky nazýváme rozvrh (dispositio) a jeho zpracování — provedení. Prvním úkolem v pojednání jest, abychom přiměřeným přístupem čtenáře na látku připravili, tento se musí však co do objemu zcela dle objemu látky řídit, a pročež nesmí ani příliš dlouhý ani příliš krátký býti. Pakli látka důkladně rozebrána a náležitě vysvětlena byla, ukončí se přiměřeným závěrkem, kterýž často ještě jednou stručně hlavní částky podotýká aneb všeobecnou průpovědí pojednání uzavírá.

Hlavní vlastnosti pojednání jsou: srozumitelnost a podstatnost, provedení má býti dobře spořádané a určité. Někdy může též spisovatel, aby věc dobře odůvodnil a jakési doporučení jí získal, slova znamenitých mužů, věci té přiměřená, doslovně uvesti, což „citat“ nazýváme. Přirovnání a příklady jsou zde na pravém místě. N. p.

Účinky světla.

Světlo jest příčina vidění. V noci, když nám ani luna, ani hvězdy nesvítí, aniž světlo jaké padá v oko naše, odloučení jsme od světa zevnitřního, zůstavení jsouce toliko hmatu a sluchu k huznému rozeznávání věcí okolních; nedostatek jakýs obkličuje nás, nedostatek totiž světla, jež tmou nazýváme. Tu se rozžehne svíčka, a rychle spalňujeme vše předměty po celé světnici, potom vychází slunce, a občerstvené oko zírá na vzdálené krajiny, tvory, lesy a luky v rozmanitém slohu a lesku barev před sebou rozprostřené. Světlo tedy jest to, co nám věci viditelnými činí, co nás s předměty vzdá-

lenými spojuje, co ducha našeho na paprscích svých až do nesmírných končin donáší, do končin, kdežto jiné světy v nesčíslném počtu jako jiskry nebeské užaslému oku se objevují.

Neskončená byla by už důležitost světla jen z ohledu tohoto, kdyby třeba žádných účinkův jiných nemělo; mimo to však mnohými jinými způsoby mocnost svou projevuje. Rozmanitost a krása barev, jež oko naše líbezně baví, pochází jen od světla slunečního, jehož každý paprsek ze světél všech barev složen jest. Čím mocněji působí světlo na těla ústrojná, tím rozmanitější a živější jsou barvy jejich. Byliny ve stínu rostoucí zůstávají zbledlé nebo zažloutlé, an se na světle čerstvě zelenají; v krajinách zvrátníkových mnohem krásnějšími barvami i byliny i živočichové se skvějí, než v pasích studených, kdežto slaběji na ně světlo činí. Lidé v temných obydlích přebývající bývají barvy bledé, nezdravé, a tím zdravější barvy, čím více se venku na světle zdržují.

Světlo náleží také k mocnostem život ústrojný povzbuzujícím. Byliny ve tmách rostoucí táhnou se k otvoru, jímž světlo do prostoru jejich padá, květiny obracejí ke slunci hlavičky své a zavíjejí se, s nemnohými výmínkami, když temnost večerní nastává. Jen vznik života počíná se ve tmách, semeno klíčí v zemi, život ústrojný sám světla potřebuje k vyvinutí svému. Ještě mocněji sice činí z ohledu toho teplo se světlem spojené; že však i světlo k životu ústrojnému potřebno, věc jistá jest.

Světlo činí na mnohá tělesa chemičně neb lučebně, odvozující vůbec kyslík ze sloučenin jeho. Tak víme, že barvy kovové, kteréž jsou kovy s kyslíkem spojené, na slunci blednou, neb jak se říká, že slunce barvy vytahuje.

Příčinou toho jest vyluzování kyslíku z barev těchto světlem slunečním. Z bylin šťavnatých vyvinuje se mnoho kyslíku na světlo sluneční; o čemž se přesvědčíme když bylinu takovou pod zvoncem skleným do vody na slunci postavíme, kdežto ve vodě bublinky kyslíku vystupující u svrchu zvonu se shromáždí. (Jos. Smetana.)

Užitečnost krtků.

Již od starodávna se ozývala přísná slova: „záhuba všem krtkům!“, a ptáme-li se proč, odpoví se nám, poněvadž hrabáním pozemních děr půdu rozrývá a pevnosti jí zbavuje; poněvadž vyryté hromádky okolní osení už v zárodku udušují a vzniku nedopřejí, poněvadž prý kořinky bylinek ohryzuje a tím je hubí.

Pravda je, že půdú krték rozrývá, avšak též známo, že když louka dlouho loukou jest, skrovně vzrůst luční píce vysílená půda podporuje a sice tím skrovněji, čím více mech mezi travou se upíná. Všelike proti tomu užíváné prostředky, jako: posypávání takové louky popelem aneb sadrem, rozorání louky a t. d. jsou velmi pracné, nákladné a ne všude možné, člověk by si při takových okolnostech poraditi nemohl, kdyby příroda nebyla krtka do luk nasadila, který dle poukazu přírody dnes zde, zejtra jinde, a tak den ode dne, rok od roku sem tam louku podrývá a spodní neúrodnou neboli mrtvou půdu na hromádky ven vyvrhuje, vzduchu přístupnou a tím patřičně úrodnou ji činí. Že vyhrabaná půda výborná jest, dávají chytří záhradníci skvělý důkaz, an ji po lukách sbírají a do květinových hrnků dávají.

Pravda je, že krték hromádky vyvrhuje, které na okolní zárodky tlačí, avšak nač má rolník hrábě? proč takové hromádky nerozhrabe a tak tenkou vrstvou výborné půdy pole své neobohatí? pak by zajisté vyvrhnutá půda nejen neškodila, nýbrž prospěla.

Že však krtek kořínky ohryzuje, jest důmnění pouze toho, který si nikdy vnitřní soustavy krtka nepovšimnul, neboť krtek patří k šelmám hmyzožravým, má předních zubů šest, kly po obou stranách a za nimi více zubů třenových; hlodavci však, jež příroda k ohryzování kořínků určila, mají v každé čelisti nahoře i dole pouze dva ostré přední zuby, a žádných klů, pročež mezi předními zuby a třenovými mezeru. Z toho už následuje, že krtek není zvíře kořínky hlodací, nýbrž hmyzožravé. Kdyby však tomu věřiti nechtěl, nechť se podívá, co chová krtek v žaludku, žádný v něm nenalezne známky kořínků, nýbrž pondrav a žižal. Mohlo by se však proti tomu všemu namítnouti, že se krtek vždy zdržuje tam, kde kořínky jsou ohlodány a rostliny hynou — pravda, neboť hledá tam, veden jsa pudem, pondravy, které kořínkům náramně škodí a z nichž se babky a jiná neřešť lihne, která dlouhou práci zahradníkovu v nivec obrací.

Povážíme-li to vše, uznati musíme, že každý i nejmenší tvor od Boha určen jest povinnosti své v přírodě vykonávati, pročež se nemá brodití proti vůli Jeho a nemá se hubiti to, co On k patrnému užitku našemu ustanovil. (Částečně ze Živy.)

C v i ě o n í. *)

Dle uvedených příkladů nechť spracují žáci následující látky:

U ž i t e ě n o s t v o d. Zúrodňují půdu — ženou mlýny — továrny, pily, stoupy — plavba — kolikera? jejich výpary — při velkých řekách velká města — průmysl — ohledem na stavby — mosty — vodárny — zásobují vodou celé město — jak? — ryby — v některých se rýžuje zlato — Nil.

*) Nežli žák o určité látce pojedná, nechť ji dříve náležitě přemyslí, hlavní částky stručně si naznačí, je pak dle důležitosti, uváděje dříve důležitější, srovná, a pak teprv provede.

Užitečnost železa. Nalezá se zhusta — jest laciné — potřebné v přírodě — i v krvi — tvrdé — tažné — železné řetězy na lodích — hřebíky — všeliké nástroje řezací, bodací a tesací — řetězové mosty — drát — v lékárně — tvoření ocele — hromosvod — železná kamna — vozy — dráha — zbraně — zámky — klíče.

Důležitost a příjemnosti zimy. Země vyuhradila štědrou žní přičiněním se rolníka — poznenáhla jsouc seslabena ubírá se na odpočinutí — proč? — kdyby si neodpočinula? — sníh podporuje vnitřní teplo půdy — zásobuje půdu vlahou — čistí vzduch — odhání nemoce — škodlivý hmyz pohyne — na saních rychlejší jízda — též někde po ledě bližší cesta — sanice — výjevy v přírodě n. p. led, jinovatka na lukách a stromech, květiny na oknech, pohled na zasněženou krajinu, obloha v noci, tání lodu — klouzání se — chytání ptáků — houby — přátelské schůzky večer — vypravování — vánoce — divadlo — masopust.

Důležitost rolnictví. Zaopatrjuje nás potravou — jest původcem blahobytu nejen obcí nýbrž celé země — poutá člověka na určité obydlí — bylo počátkem vši vzdělanosti — poskytuje výdělku průmyslníkům a výrobky obchodu — podněcuje rozum lidský, aby způsob vytěžování půdy nejen byl snadnější ale i výdatnější — i zvířatům domácím jest nanejvýš užitečné — máme je ctíti.

Důležitost tření. Člověk by nemohl choditi — příklad na kluzkém ledě — vozy by byly nepotřebné — všeliké nástroje by ničeho neprospívaly, n. p. kladka, plocha nakloněná, šroub — neměli bychom mouky, proto se kameny mlýnské křešou — nebylo by továrny, an by kolo hnané vodou jiný stroj pohybovati nemohlo, neb by se vše smekalo — na kopce by člověk nemohl lézti — ani zvíře — nebylo by železnic — nemohlo by se psáti — kresliti — bez tření by nemohl člověk živ býti.

Příčiny zahálčivosti. *) Vnitřní příčiny: phleg-

*) Má-li se chyby morální příčina udati, necht se ohled beře:

a) na příčiny vnitřní, t. j. soustavu těla, povahu, city a náklonnosti, náhledy, přesvědčenosti, předsudky, zvyky atd. ;

b) na příčiny zevnější, t. j. vychování, příklad, přemluvení, zvláštní poměry člověka, společnosti, náhoda.

matická letora miluje více pohovění si — nemoc z mládí — lahodění tělu — lásku k zábavě — chybné náhledy, an zahálčivý nemyslí, že by byl člověk k ustavičné práci stvořen — nevšimavost následku zahálky — nepocítil nikdy slast po vykonané práci. Zevnější příčiny snad jsou silnější: je-li dítě bohatých rodičů — zanedbání z mládí — vychování — lichocení z mládí jiných — příklad na sobě rovných — neocenění prvních jeho snah — nedůstatek prostředků — teplé ponebí — často náruživost k věci jiné, n. p. ke hře — zlí společníci — uražená samolibost — posmívání se jiných zahálčů, že při takových okolnostech prací své jméno, svůj stav a t. d. zneuctívá — tak se vzbudí jeho marnivost.

Následky střídmosti. *) Ona jest základ zdraví — těla i duše — porovnání střídmeho s nestřídým — v zdravém těle zdravý rozum — rozmuožuje jmění — porovnání s nešetřným — poskytuje času k práci — a tím zlepšuje poměr k druhým — střídmy jest ctěn, náviděn — jest dobrým poddaným, otcem a člověkem — působí příkladem svým na jiné — myšlenka na Boha jej těší a rád se s ní obírá. —

C v i č e n í.

Nechť pojednají žáci dle uvedených příkladů následující látky:

Důležitost známosti přírody. Důležitost větrů. Škodlivost zimy. Důležitost a škodlivost bouřek. Důležitost lesů. Užitečnost a škodlivost vrabců. Užitečnost stromů ovocných. Užitečnost a škodlivost zemětřesení. Důležitost známosti řeči latinské. Důležitost pravého přítele. Příčiny marnotratnosti. Příčiny nezdvořilosti. Příčiny lehkověrnosti. Příčiny nevědomosti. Následky rozmařilosti. Následky neposlušnosti. Následky hrdosti. Následky zdvořilosti.

*) Následky ctnosti aneb necnosti vztahují se

a) na osobu jeduací, týkající se: jeho duše, jmění, těla a mínění jiných;

b) na jiné lidi, jako: rodiče, příbuzné, přátele, podřízené, spolu obcující; na svět vůbec, an se jím buď ctnostných aneb uctnostných počet zvětšuje; v jakém poměru nachází se takový člověk k Bohu?

III. Sloh listovní.

Člověk se nachází v životě ve dvojném poměru, co poddaný k státu a k jiným poddaným, a co jednotník k jiným jednotníkům; onen poměr nazýváme veřejným, tento soukromým. Spisy, týkající se poměru veřejného nazýváme jednacími, pakli se na poměr soukromý vztahují, listy.

Spis jednací v nejobširnějším smyslu jest každý, týkající se záležitostí, jež za předmět mají dobro neb zlo člověka. Takové záležitosti jsou buď státní, buď obecní aneb na jednotlivce se vztahující, a dle těchto rozeznáváme jednací sloh vyšší a jednací sloh nižší.

Zevrubné pojednání o spisech jednacích leží mimo obor knížky této, pročež podotkneme pouze, že jednací sloh vyšší dělíme na dvorský, který v sobě zahrnuje všeliké spisy, obsahující všeliké vztahy, v nichž se nachází stát k státům jiným aneb k svým poddaným; a na právní, jehož spisy pojednávají buď poměry jednotlivců pod ochranou vlády stojících mezi sebou, aneb obsahují všeliké jednání ustanovených k tomu úřadů, v těchže záležitostech.

Jednací sloh nižší týká se takových řízení občanských, při kterých zřetelu na právo míti třeba n. p. svědectví, prosby, návěští a t. d. Hlavní jeho vlastnosti jsou zřetelnost, určitost a stručnost; též se v něm šetřiti musí formulí přijatých, výrazů technických a t. d.

O l i s t e c h.

List čili psaní (epistola) jest obsah myšlének vlastní aneb vzájemné poměry pisatele k osobě nepřítomné

vyjádřujících. Pakli na list obdrženy odepisujeme, nazýváme odpis takový o d p o v ě d í, vzájemné, časté psaní a obdržování listů od téže osoby sluje d o p i s o v á n í. List zastupuje rozmluvu, pročež v něm všechna pravidla zachovávati dlužno, jež rozmluva požaduje a mimo to musíme dbáti bychom myšlenky své v. pěknější a lahodnější roucho odili než v rozmluvě, jakož i v jistých okolnostech předloženěji si počínali, pamětlivi jsouce slov: scripta manent.*) Za tou příčinou musíme na to hleděti:

a) aby věc, o které píšeme, náležitě seřaděna byla, tak aby hlavní její důležitost předcházela a vedlejší následovala;

b) aby veškeré myšlenky v listu obsažené přede vším tomu srozumitelnými byly, na koho píšeme; aby též cizí listu rozuměl, není vždy zapotřebí;

c) aby byl sloh jednoduchý a řeč taková, jež vzdělanci mezi sebou mluví t. j. dle pravidel mluvnice a pravopisu;

d) aby nebyl list příliš dlouhý, což pravda na látce záleží, neboť mnohdy co do slov dosti krátký list ohledem na malichernou věc, o níž jedná, příliš dlouhým býti může a naopak;

e) aby jsme samy sebe nikdy aneb alespoň zřídka význačně nejmenovali; pročež se má pisatel častého užívání „já“ varovati, zásluhy své buď nikdy aneb jen prostředně uváděti a vůbec ve všem osoby své se týkajícím velmi skromným býti.

V listu musíme bráti zřetel:

- 1) na látku,
- 2) na obsah,
- 3) na osobu, k níž píšeme, a
- 4) na poměr k ní.

*) Pismo zůstane.

1. O l á t c e.

Látka listů jest tak rozmanitá, jako látka rozmluv, an každou myšlénku, každý cit, každé přání, jakož i všeliké snahy jiným zděliti můžeme. Jako v rozmluvě i v listu tomtéž možná jiného o více sebe rozmanitějších věcech zpraviti, a tudíž nemnoho řádky sebé rozličnější příhody, žádosti, prosby, a t. d. jinému zděliti. V tom, co píšeme, máme býti velmi obezřetni, abychom snad nevčasným vtipkovaním aneb úsudkem pronešeným o věci, již úplně nerozumíme, zlehčováním jiného zvláště muže vůbec ctěného, nesvědomitým vyzrazením tajností, vážnost u osoby, na kterou píšeme, nejen neztratili, nýbrž dokonce nepředložeností svou jiným neškodili.

2. O o b s a h u.

Jako látka může býti i obsah velmi rozmanitý, dá se však spíše v jisté meze vtěsnati nežli ona; neboť rozeznáváme:

a) listy u m l u v i t é, jež jsou výsledky zdvořilosti, kterou při jistých příležitostech osobám, s nimiž důvěrnějšího obcování nám se nedostává, k nimž nás však rozličné příčiny vízí, na jevo dáváme. Sem náležejí listy děk o v a c í, p o z d r a v o v a c í, s o u ž e l n é a p ř í p i s y.

List děk o v a c í jest následek dobrotivosti aneb laskavosti, již nám jistá osoba proukázala. V takových má se podotknouti, co našeho díkučinění příčinou jest, avšak nemá se prokázaná dobrotivost ani přeháněti ani zmenšovati; tón nechť je přirozený, cituplný, ani nucený ani lichotivý; pakli prokázaný nám vděk darem jakýmsi odměňujeme, nesmíme rozvlačitě o tomto mluviti, nýbrž ho pouze skromně podotknouti; pak-li se k vzájemným službám zavazujeme, staniž se to velmi obezřetn, čabychom

tím neurazili. Takové listy nikdy neodkládejme, a pakli nám jinak činiti nelze, prosme za odpuštění.

List pozdravovací se píše na jisté dni, n. p. k narozeninám, k jmenovinám, k novému roku a t. d. V takových podotkneme na počátku zkrátka, co jeho jest příčinou, projevujeme-li své přání, nechť se to stane srdečnými slovy; píšeme-li na výše postavené osoby, budiž takový list krátký, slova vybranější a slavná.

List souželný se píše při smutných událostech, jež jiného potkaly, a my svou soustrast na jevo dáváme, n. p. při smrti z jeho přízně, ztrátě, nehodě a t. d. Takový se nemá psáti truchlící osobě v okamžení zármutku, avšak také ne dlouho po něm, neboť by v první případnosti málo účinkoval, v druhé však netečností nás obviňoval. Těšíme-li v něm, nechť jsou slova jadrná a uvedené důvody podstatné, jež zvláště v pravdě náboženství nalezáme, planými slovy málo bychom dokázali. Je-li bol velký, neodvracujeme trpícího od něho, nýbrž velikou, nenahraditelnou ztrátu jeho nahlížejme, spolu ji oplakávejme, neboť on v soustrasti a v naznačení bolu svého živými barvami též útěchy nalezně.

Přípis obsahuje oznámení jisté události, záležitosti, případnosti a t. d., která se nás aneb osoby, na kterou píšeme, dotýká. Přípisy mohou býti buď veselého, n. p. při sňatku, narození, postupu v úředě a t. d. anebo smutného obsahu, n. p. při nehodě, smrti, ztrátě a t. d. Pak-li se něco důležitého sběhlo, nemáme s přípisem osobě, k níž nás buď povinnost aneb zdvořilost víže, váhati; tón v něm musí býti oznámení v něm obsaženému přiměřený. Zdělujeme-li druhému jakousi smutnou událost aneb veliké překvapení, slušno vhodnými slovy už hned z počátku na onu zprávu připravovati, a tudíž náležitě volenými slovy city v něm vzbuzovati, které zdělená

událost v něm vzbuditi musí. Tato příprava má být šetrná, tak aby poznání náhle jen vysvítalo, jak list končiti musí. Je-li událost vypravovaná radostná, radujme se spolu; zarmucuje-li však, dejme na jevo, jak i nás dojala, a vynasnažme se všemožně, abychom ji nevědomky od smutného předmětu odvrátili, přičemž se však náhlého obratu chrániti musíme, an se žal protivem pouze zvětšuje.

b) Listy důvěrné týkají se osob příbuzenstvím aneb přátelstvím s námi sloučených; druh tento se nejčastěji naskytuje ve všech vrstvách člověčenstva; obsah jeho zahrnuje vše mimo obchodní záležitosti, jeho tón budiž jednoduchý, přímý, srdečný.

c) Listy zábavné mohou se jen na osoby psáti, s nimiž se pisatel velmi dobře zná, tudíž obě strany sobě rovny jsou a důvěrný poměr mezi oběma stává. V listu takovém dovoleno vše, cožkoliv cit neuráží; vtip zde má své právo, porovnání všestranné libost působící, jakož i zabíhání z předmětu na jiný podobností nápadný se nezakazuje, avšak se musí vše okolo určitého středu otáčeti, an by jinak jednota rušena byla. Všeliké nemotorné vtipkování a bodavé urážení druhého se vylučuje.

d) Listy poučné směřují k poučení osoby, jež nás o takové byla žádala. Předmět jeho může být velmi rozmanitý, buď jakéhosi odvětví vědeckého, rady v jisté případnosti života, seznámení se s jistými předměty a t. d. se týkající. Tón listu takového buď důvěrný, pojednání jednoduché a srozumitelné; konečně musíme si v takovém velmi šetrně počínati, abychom nadutostí snad neuráželi. Toho druhu listy bývají i k smyšleným osobám psány.

Snadno každý pochopí, že v tomtéž listu poučení, zábava a t. d. obsažena býti může.

3. O o s o b á ch.

Zapotřebí jest, abychom osobu, které píšeme, znali t. j. věděli, jak smýšlí, cítí a jedná, spolu též jakého vzdělání jest a čím se výhradně zanáší, abychom takto ubezpečeni byli, že v listu obsažené myšlénky dokonale pozná a jim porozumí. Nezná-li nás však osoba tato, musíme se hned na počátku listu omluviti, rozličné příčiny uvesti, ze kterými jsme se psáti odvážili; vůbec musíme dbáti, abychom už na počátku její libost si získali.

4. O poměru k osobám, ku kterým píšeme.

Osoba tato může býti buď

- a) výše postavená,
- b) nám rovná, aneb :
- c) nám podřízená.

K osobám výše postaveným zachovejmež povinnou úctu, aniž bychom ji přeháněli aneb výrazy přílišné zdvořilosti a snad i podlým lichocením na jevo dáti chtěli, píšeme k nim zdvořile, skromně, avšak přímě. Abychom list odřivodnili, můžeme se odvolávati na zvláštní důvěru, kterou k nim chováme; na dané důkazy jejich dobrotivosti; na jejich spravedlivost, již všeliké prosby a zásluhy jiných vyplňují a odměňují a t. d.

V listech k osobám nám rovným zachovejmež vždy přátelskou nenucenost; známe-li je dostatečně a je-li povaha jejich bodrá, veselá, nechť se nevyhýbáme zdravému vtipu a vždy na jevo dáváme dobrou míru; mají-li všeliká zaměstnání a tudíž málo času svobodného, budiž list náš krátký a srozumitelný; jsou-li povahy vážné, i list k nim má býti podobného směru a bez dlouhé rozvláčnosti; vždy však musíme dbáti, abychom všedními výrazy aneb nevčasným vtipkovaním poměr náš k nim

nezneuctili; pišme tedy důvěrně, nenuceně, „od srdca k srdcu.“

Píšeme-li k osobám nám podřízeným, zachovejmež vždy laskavé smýšlení, chovejme se k nim tou vážností a uctivostí, kterouž každý hodný, poctivý člověk zasluhuje; neboť dokážeme pravou vzdělanost zvláště tím, když nakládáme s osobou nám podřízenou tak, že nikdy na svůj nízký stav a tudíž na poměr mezi ní a námi upamatována není, a spíše na něj, alespoň na okamžik, zapomene.

V listoch k osobám jiného vyznání náboženského budme velmi snášenlivi, o poměrech náboženských se ani nezmiňujme, tím méně jimi opovrhujeme. —

Dle uvedeného patrnó, že v listu zachovávatí musíme slušnost a zdvořilost, tato se však řídí z části dle jistých ustálených a v tomto slohu vždy užívaných formalností, k nimž zvláště patří titulatury, jež se osobám rozličných stavů přikládají. Stav tento jest dvojitý, buď mravní aneb fysický; k mravnímu náležejí: úřady, ústavy, jednoty a t. d.; k fysickému: osoby dle rodu aneb hodnosti; k obojím však patří osoby buď světské aneb duchovní. Zde uvedeme pouze titule osob znamenitějších, kterým v obecném životě často se listy píší.

Světským úřadům vyšším, jejichžto moc totiž alespoň na jistou část země se vztahuje, dává se titul: Vysoce slavný; jiným, výsadním a mimořádní jakousi mocí nadaným, patří titul: Vele-slavný; všem ostatním úřadům městským, jednotám, a t. d.: Slavný.

Titule osob fysických řídí se buď dle rodu aneb dle důstojnosti. Píše-li se k osobám světským, nechť se užívá následujících titulů:

Císaři pánu patří titul: Majestátnosti, Císařská Milosti; královi: Majestátnosti, Královská milosti;

císařským princům: Císařská Vysostí ;
 královským princům: Královská Vysostí ;
 vévodům panujícím: Jasnosti ;
 knížatům: Knížecí Milosti ;
 hrabatům: Osvícenosti ; Hrabecí Milosti ;
 svobodným pánům: Vysoce urozený ;
 rytířům: Vysoce blahorodý, Vaše Milosti ;
 ministrům, místodržícím, tajným raddám: Excelenci ;
 rektorovi magnifikovi: Magnificenci ;
 všem ostatním úředníkům vyšším: Vysoce blahorodý ;
 Velectěný ;
 úředníkům nižším: Blahorodý ; Vzácný ;
 zámožným měšťanům: Mnoho ctěný ;
 měšťanům vůbec: Ctěný ; Vašnosti.

Osobám duchovním náležejí následující titule :
 nejvyšší hlavě duchovenstva: Svatosti papežská ;
 kardinálům: Eminenci ;
 arcibiskupům a biskupům, jsou-li rodem knížata: Knížecí
 Osvícenosti ; arcibiskupská (biskupská) milosti ;
 nejsou-li rodem knížata: Arcibiskupská milosti ; biskupská
 milosti ;
 prelátům a opatům: Vysoce důstojný ;
 kanovníkům, přednostům kapitol a řádů řeholních: Vele-
 důstojný ;
 kanovníkům čestným, vikářům, proboštům a děkanům :
 Důstojný ;
 farářům: Velectihodný ;
 ostatním duchovním: ctihodný, velebný pane.

Podpis může býti: věrný, nejponiženější poddaný ;
 nejponiženější ; nejposlušnější ; nejoddanější ; ponížený ;
 vždy oddaný ; pokorný ; ochotný ; upřímný ; srdečný ;
 nakloněný a t. d., neboť to na vzájemném poměru obou
 stran záleží. Co se zevnější formy listu dotýče, nechť

je písmo úhledné, zřetelné, píšeme-li česky, píšeme latinkou, leč bychom psali k osobám, u nichž známost latinky předpokládati se nemůže, tu píšeme písmem německým (švabachem). Nápis píšeme písmem větším, titul vždy velkou začáteční písmenou. Zevnějšek listu budiž čistý, ingoust, jímž píšeme, černý, posejpatka užívejmež zřídka, a pak přischne-li na písmu, sami je smetne; nejlépe dopíšeme-li stranu, čkejme, až ingoust sám uschne, neboť jej činí posejpatko neb papír píjavy bledším. Každé psaní opatřme čistou, slušnou obálkou; pečetní vosk jest obyčejně červený; černý se užívá jen za zvláštní příčinou, buď že list jest obsahu smutného, buď že píšeme na vznešené osoby, jež samy mají smutek, aneb máme-li smutek a píšeme na dobré zuámé. Adresa budiž zřetelná a úhledná; že i osobě nejznámější náležitý titul na adrese dáti nutno, každému známo.

Z následujících příkladů žáci nahlednou, jak si v podobných okolnostech počínati mají.

List děkovací n. p. Študující děkuje panu faráři, jehož přičiněním nadání na 100 zl. str. ročně obdržel.

Velectihodný pane!

Často jsem byl svědkem, jak nemile Vás dojalo každé vyjádření díky, jež jste neobmezenou dobrotivostí svou mnohokrát už zasloužil, a dobře se pamatuju, jak i mě díky vzdávajícího otcovskými slovy jste káral; avšak dnes mi budiž volao, Vám, velectihodný pane, srdce své otevřiti, abyste spatřil, jak díky překypuje. Jak radostný byl pro dům otcovský a zvláště pro mě včerejší den! Otec včera obdržel od Vás list, nedočkavě očekávali jsme všichni až list přečte, abychom jak obyčejně po Vašem zdraví se tázati mohli. Avšak nedlouho četl otec, ruka se mu třásla, slzy radosti vztoupily mu do očí a objav

mě překvapeného třesoucím se hlasem volal: „nyní jest konec starosti mé o tebe!“ Vzal jsem podané mi psaní, a zaplesalo srdce mé nad obsahem jeho, neboť Bůh řídil kroky Vaše a požehnal namáhání Vaše, an se Vám, velectihodný pane, podařilo uprázdněné nadání ročních 100 zl. stř. pro mě na šest let získati. I já sem slze objal staričkého otce a celá rodina zdílela radost mou. Kdyby jste byl, dobrotivý příznivče, v tomto okamžení do našeho bytu vkročil, nikdy byste byl účel Váš, jiné šťastnými činiti, tak vyplněný nespatriil. Račte prozatím přijmouti písemně nejvřelejší díky moje a celé rodiny naší, jakož i nejvroucnější a nejzbožnější přání jinocha, jemuž se dobrotivostí Vaší kalená už budoucnost opět vyjasnila, aby Vám Nejmilostivější všechnu péči a přičinění o mne nahraditi a život Váš dlouhá ještě léta k Vaším dobročinným účelům prodloužiti a siliti ráčil. Ubezpečuju Vás, velectihodný pane, že tohoto dobrodiní nikdy litovati nemáte a přičiním se všemožně, abych se nejen Vaší přízně i budoucně hodna ukázal, nýbrž i dle Vašeho příkladu kde jen možná dobrodiní prokazoval, a takto Vaši dobrotivost jiným zplácel. Jak jen školní práce dovolí, neopominu osobně ještě jednou nejsrdečnější díky své projeviti

Váš nejděčnější

V Praze dne 12. května 1858.

Josef Blaha.

List pozdravovací n. p. Štující přeje panu měšťanostovi, příznivci svému, k novému roku.

Blahorodý a velectěný pane!

Uctivě a slušně osměluju se Vašnosti předložiti k novému roku nejvřelejší přání, ježto z hlubokých citů srdce Vašnosti oddaného pochází, a na bílý den vynáší nejvroucnější díky, povinnované za tak mnohonásobnou přízeň a péči, kterouž jste mě minulého roku blažiti ráčil.

O kéžby přání toto a prosby mé za Vašnost k Bohu
nejlaskavějšímu denně opěťované brzkého vyplnění účastny
byly! Kéžby nebesa rozmnožila dny Vašnostina života,
kéž by každá chvíle byla prameniskem nevýslovných
a netušených rozkoší, aby každá práce, podniknutá pro
blaho obce a vlasti, nejutěšenějšího ovoce nejen obci a
vlasti, ale též Vaší neunavnosti a dobrotivosti vydávala.
Nikdy neopominu hodna se státi přízně Vaší, kterouž
jsem se v uplynulém roce honosil a kojím se blahou
nadějí, že i tohoto roku dobrotivé srdce své prosbám
mým přístupným učiníte. V nejhlubší úctě podpisuje se
Vašnosti nejponiženější citel
V Jičíně dne 31. prosince 1858. František Ondrák.

List souželný n. p. Studující píše svému pří-
znivci, jehož sestra nedávno byla zemřela.

Veléctěný pane!

Vždy jste dovoliti ráčil, abych účasten byl všech
radovánek za prázdniny aneb svátky u Vás držených,
neračte tudíž mi zazliti, že též podílu беру na poslední
události, která velmi smutně domu Vašeho se dočkla.
Slyším totiž, že se Nejvyššímu zalíbilo, Vašnostinu všude
ctěnou slečnu sestru k sobě povolati. Bolestně mě tato
novina překvapila! Ještě o posledních svátcích, kde jsem
tak šťasten byl, osobně se o Vašnostinu a jejím zdraví
přesvědčiti, myslil sem, že dlouhá léta ještě slečnu v
blahodárném, dobrodinném působení účinkovati uvidím.
Kdož by tenkrát byl mohl tušiti, že tak brzy na onen
svět se odebeře. Avšak žalost povstala netýká se tak
zvěčnělé, kteráž účel svého života byla vykonala a často
mi pravila, že by každý okamžik hotova byla s vezdejší
poutí se rozloučiti, jako Vás, ctěný příznivče můj, který
smutkem tímto nad míru skormoucen býti musíte. Kéž by

Vás, zasloužilý muži, alespoň poněkud ono vědomí potěšilo a smutku Vašemu ulevilo, že tak mnohé srdce zvěčnělé upřímně jsouc nakloněno i nyní její památce tluče, a že mnohé, velmi mnohé oko slzou se rosí, již ona vždy setřítí hotova byla. Mezi těmito jsem i já, neboť i mně zvěčnělá mnohé dobrodiní prokázala a smutek můj častokráte v radost proměnila; nikdy nezaniknou vřelé díky srdce mého, jež nyní za dobrotitelkyni svou k nebesům posílám, a vždy zůstane působení její u mne v památce! Avšak my všichni, kteříž jsme v nebožce velikou dobrotitelkyni ztratili, obracujeme se nyní na jejího ne méně zasloužilého pána bratra, na Vás, velectěný pane, aby jste Vy, obraz její, péči o zdraví své a veselou mysl svou zachovati ráčil, abyste dlouho ještě spolu na místě jejím našim dobrodincem zůstal a jako až dosavád i pro ni díky naše přijmouti ráčil. Kdybych snad zvlášť v těchto dnech Vašnosti něčím prospěti mohl, mile rád, neboť jest veždy hotov poručení Vašnostino plniti

V Hradci Králové
dne 2. února 1858.

Váš

vřelý, ponížený
Josef Zákostelský.

Přípis, u. p. Studující oznamuje svému poručníkovi umrtí svého mladšího bratra.

Ctěný pane poručníku!

Nemyslil jsem před krátkým časem, když jste nás sirotky navštívil ráčil, že tak brzy smutnou událost Vám zdíleti budu. Mladší bratr Karel, jehož zdraví a veselá mysl radost Vám působila, jež jste sebou po všech procházkách vodil a zábavu v přímé jeho povaze nalezal, náš milý, veselý Karel — není ho více.

Nedlouho po Vašem odjezdu stěžoval si na bolení hlavy, anižbychom byli tušili, že jest to počátkem ho-

rečky, již minulý pátek podlehl. Ztráta ta jest pro nás veliká, zvláště pro churavou matku, kterouž často veselostí svou bavíval a která v něm miláčka ztratila. Avšak co může člověk proti vůli Nejvyššího? — pouze poslechnouti! Kdybyste alespoň na krátký čas churavou matku navštívití ráčil a ji poněkud potěšil, velmi by nás těšilo. Odporučuje se do Vaší náklonnosti, zůstávám Váš

V Plzni dne 15. dubna
1858.

vždy poslušný
Jan Hladík.

List d ů v ě r n ý n. p. Studující píše svému spolužákovi, že cestoval na Krkonoších a omlouvá se spolu, proč na jeho psaní tak dlouho neodpovídal.

Milý příteli!

Často jsme spolu, Horace majíce pod páží, hovořili o užitečnosti prázdnin a jak by se jich nejlépe použití mělo; tenkrát jsem nemyslel, že tak brzy příjemnost jejich poznám. Poslyš! Přišel domů na prázdniny navštívil jsem svého bývalého pana učitele, který se na cestu chystal. Dozvěděl se, že hodlá v letošních prázdninách Krkonoše navštívití, prosil jsem jej, by se u rodičů (u kterých mnoho platí) přimluvil, abych já s ním cestovati mohl. Byl tomu velmi povděčen, prosby své s mými spojil — a kdož by mu mohl něčeho odepřítí? Druhý den ráno, dne 10. srpna, cestovali jsme spolu, tašky přes ramena tam, kde Sněžka nebo libá. Popisovati tobě, milý příteli, celou tu cestu, bylo by velmi dlouhé, jen něčeho podotknu. Když jsme dne 14. srpna obdivovali na Sněžce velebný úkaz přírody, jež spatřiti z nejdálenějších konců cestovatelé přicházejí, totiž východ slunce, a já ještě v pohledu na majestátnou kouli tu pohřížen jsem, uchopí mě kdosi, za rameno a na známé „servus“ se otočiv, libám našeho bývalého spolužáka Josefa Křikavu, který jak viš ve

Vrchlabí dobře zaopatřen jest. Po malém ještě zdržení se musili jsme já a pan učitel s ním do Vrchlabí, odkud nás, mně celý svůj životopis od těch dob, co školy byl opustil, vypravovav, druhého dne propustil, což tobě vše ústně zděliti hodlám. Beze vši nehody uvítali jsme dne 19. srpna opět domov a tudíž už odpustiti musíš, že jsem na tvé psaní od 11. srpna dosud neodpověděl. Tu cestu musíš konati, milý příteli, a sice, dá-li nám Bůh zdraví, příští prázdniny se mnou a s naším panem učitelem, který jak mně slíbil na rok na Liberec, odtud na Nový svět a přes Krkonoše na Trutnov a na Zámrský cestovati hodlá. Ostatní čas prázdnin zůstanu doma, pročež na každé tvé psaní i hned odpoví

Tvůj

Na Kuklenách dne 20. srpna
1857.

věrný přítel
Antonín Jedník.

List zábavný, n. p. Studující prosí svou sestru, aby mu k svátku sáček na peníze upletla.

Milá sestro!

Vím, že žádného roku neopomeneš k mému svátku mi něco poslati, avšak pro tenkráte bych já Tebe o něco žádal. Karel, náš souseď, obdržel k svátku velmi pěkný sáček na peníze též od své sestry, tvé přítelkyně Anny, který se mně tak libil, že jsem si předsevzal, Tebe, milá sestřičko, též o podobný prositi. Nezazli mně, že Ti předpisuju, avšak víš, že mám slabé nervy a každé překvapení že by mně škoditi mohlo, proto myslím: lépe když napřed vím, nač se mám těšiti. Avšak, milá sestřičko, Karel nedostal ten sáček prázdný, neb z něho vykukovalo několik běláčeků, jak pak kdybys i Ty upletši mně podobný sáček též podobnými, třeba trochu většími běláčky jej naplnila, neboť víš, že se člověk nenasytí z prázdných

mis, třeba zlaté byly, a pak jsem Ti často povídal, že ryba tím veseleji plove, čím čistší vodu má, a že študent bez peněz jest tak smutný — tak smutný jako kapr v blátě. Vid', sestřičko, že mě neoslyšíš, neboť jsi často říkávala: v Praze je blaze! a tatínek vždy jaksi s bolestným vzezřením na mě si vzdýchl: kdo má peníze! — O tom však nemusíš otci ničeho říkati, proč by jsi mu také radost kázila, jestli mně sám chce něco poslati. Jestli mně radost s kvělo u způsobíš, slibuju Ti, že Tě nikdy samotnou o prázdninách na procházku nenechám, nýbrž jako Tvůj stín stále kolem Tebe bude Tvůj

V Praze dne 20. dubna

1858.

Tě milující bratr

Stanislav Havka.

List poučný n. p. Študující prosil bývalého svého pěstouna o radu, kterak se učiti a cvičiti má, aby účele svého dosáhl, načež mu tento odepisuje:

Milý schovanče!

Těší mě velice, že jste posvátného svazku, který nás po celých šest let poutal, nezrušil a pamětliv jsa slov mých při odchodu Vašem posledních, aby jste se ve všem ke mě obrátil, toho učiniti jste neopomenul. Myslím, že prosbě Vaší nejlépe zadost učiním, když Vás s radou znamenitého muže, o kterém jsme už spolu často hovořili, totiž Daniele Adama z Veleslavína, seznámím, kterou všem jako Vy se tázajícím dává. On praví: „Buď že sám sobě něco čteš aneb jiného posloucháš, čiň to s pozorem a bedlivě. Nedej se myslí potulovati sem a tam, ale přinuf' ji, ať jest tu přítomná, a dělá to, což jest před rukama, ne něco jiného. Jestliže jinam počíná odcházeti, tichým návěštím zase ji k sobě povolej, odlože do jiného času všech myšlení jiných, učení tomu odporných.

Věz o tom, že čas i práci zmrháš, nebudeš-li bedlivě pozorovati toho, což čteš neb slyšíš.

Udělej sobě zvláštní knihu, do kteréž by poznamenával, kdežby četl neb slyšel jaké propovědění kratochvilné, ozdobné neb moudré, aneb slovo některé vybrané, neobyčejné, užitečné k všednímu mluvení, abys je měl v čas potřeby na hotově. Přičin se, aby netoliko samým slovům rozuměl, ale také, a nejvíce smyslu. Což jsi četl neb slyšel, o tom jiným vypravuj: buďto spoluúčenníkům svým latině aneb jiným tobě přirozeným jazykem, a snaž se, aby to sám také tak ozdobně, tak krásně a srozumitelně vyslovil, jakž jsi sám slyšel neb četl. Tím způsobem i vtip svůj zostlíš, i jazyk vycvičíš.

Hleď se také cvičiti a obíratí v častém spisování a z jednoho jazyka do jiného překládání; nebo ten jest nejvýbornější mistr výmluvnosti. Piš často, vypisuj, přepisuj a poznamenávej; skládej ob den něco, aneb každého třetího dne piš k někomu list, kdožby zase odpověď dal. Nedávaj paměti své žádného odpočinutí. Nic není, cožby sobě tak práci libovalo, a jí rostlo. Každého dne něco jí k schování dej. Čím do ní více vložíš, tím věrněji všechno zachová; čím ty méně, tím ona skoupěji. Když jí něco svěříš; ponech jí, ať poodpočine, a potom někdy požádej od ní zase toho, jako základu.

Nedávej žádnému dni pomínouti, v němžby aneb nečetl něčeho, aneb neslyšel, aneb nepsal, cožby buďto umění, buďto soudu aneb ctnosti přidati mohlo. Nic zajisté vymyšleno býti nemůže milejšího nad známost mnohých věcí; nic užitečnějšího nad pochopení a rozumnost ctnosti. Umění oslazuje štěstí lidské, neštěstí umenšuje, všetečné vášně mládeže zdržuje, starosti oblehčuje, doma, vně, v obci, v soukromí, na poušti, v zástupu, v zahálce,

v práci nás provází, nám jest přítomné, anobř spravuje, vede nás a pomáhá nám. Umění jest opravdový pokrm vtípu, tak že nehodné jest, krmíti tělo, když duše lační. Z umění pocházejí potěšení a rozkoše opravdové, stále a věčně trvající, kteréžto ustavičně rodice se jedny z druhých a samy se obnovujíce, nikdá nás ani neopouštějí ani neoblěžují.“

Dle tohoto navedení, milý schovanče, pokračujte a jistě se blahodratného účele neminete.

Budte zdrav, zdělte mně opět výsledek pilnosti své a zpomeňte si na svého věrného přítele

V Chlumei dne 15. října 1856. Bohumila Soukupa.

C y i ě e n í.

Studující děkuje svému poručníkovi za obdržený dar k narozeninám.

Studující děkuje vrchnostenskému zahradníkovi za obdržené květiny a semena.

Studující děkuje panu hraběti, jehož doporučením se stal domácím učitelem u jisté vrchnosti.

Studující děkuje městské radě svého rodiště za obdržený od ní příspěvek roč. 60 zl. stř.

Studující děkuje rodičům svého přítele za prokázané mu pohostinství.

Studující děkuje lékaři svého rodiště, že nemocného otce uzdravil.

Studující děkuje panu měšťanostovi, příznivci svému, za obdržené pozvání na svátky velikonoční a přislubuje svůj příchod.

Studující děkuje panu faráři za podporu rodičům jeho prokázanou.

Studující přeje rodičům k novému roku; k svátku.

Studující přeje rodičům k stříbrné svatbě.

Studující přeje bývalému svému učitelovi k novému roku.

Studující přeje svému příznivci k uzdravení se.

Studující přeje svému příteli k novému úřadu.

Studující přeje bývalému svému katechetovi, jenž se stal farářem.

Studující přeje dědečkovi, který si jej na starost vzal, k novému roku.

Studující přeje svému ujci, který se o něj stará, k narozeninám.

Studující zjevuje svému příteli, jenž smrtí otce ztratil, svou soustrast.

Studující zjevuje svému příteli, jenž byl na cestě ruku zlámal, svou soustrast.

Studující zjevuje dobrodinci svému, jemuž byl nejstarší syn umřel, svou soustrast.

Studující zjevuje svému otci, jenž požárem o jmění přišel, svou soustrast a slibuje, že se o sebe nyní sám starati bude.

Studující těší svou matku, jež byla starší sestru smrtí ztratila.

Studující zjevuje svému příteli, kterému dobrodinec zemřel, svou soustrast a těší jej, že si vzorným chováním svým jiného dobrodince získá.

Studující zjevuje statkáři, dobrodinci svému soustrast, že osení jeho krupobitím zničeno bylo.

Studující zjevuje svému ujci soustrast, jehož jmění povodní mnoho trpělo.

Studující dává příteli svému věděti, že nadání 60 zl. stříbr. roč. obdržel.

Studující dává bratru staršímu zprávu o umrtí otcově.

Studující podává matce zprávu o uzdravení se jeho dobrodince.

Studující dává bývalému spolužákovi, nyníjšímu hospodáři na slezkém pomezí věděti, že jej o prázdninách navštíví.

Studující podává rodičům zprávu, že za domácího učitele ve velkém domě přijat jest.

Studující zděluje příznivci svému, že jeho mu doporučený syn se roznemohl.

Studující zve svého přítele na určité místo, odkud společně cestu do Šumavy nastoupí.

Studující zděluje příteli smutnou událost o úmrtí svého bratra a omlouvá se, že umluvenou cestu s ním konati nemůže.

Studující žádá svého přítele, aby mu jisté knihy zakoupil a poslal.

Studující žádá svého bratra, aby na štědrý večer též domov navštívil.

Studující žádá staršího bratra, aby mu malou částkou peněz k cestování přispěl.

Studující zděluje svému otci, že v prvním běhu dobře obstál, a zamlouvá si dovolení k cestování.

Studující popisuje spolužákovi svou cestu na Blaník.

Studující popisuje spolužákovi okolí města, v němž přebývá.

Studující vypravuje nehody svému spolužákovi, jaké jej na Sněžce potkaly.
